Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 28 суббота № 74 (13374)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

«ПРОГРЕСС-28» АВТОНОМНУГ УЖУДУУШКУНДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТОП. «Март 26-да Москваның-биле 8 шак 07 минута турда каттышкан ужудуушкунуң программазын күүсеткениниң соонда «Прогресс-28» чүък чедирер транспорт корабли орбитаның «Мир» комплекизинден адырган.

Ол үениң иштинде телевилеттинген бүгү ажылдар кылдынган — чүък дужүрери, станцияның одаар чүүл кудар саваларын кывар чүүл болгаш окислитель-биле чедир долдурган, а ол ышкаш ижер сугну станцияның саваларынче долдур сордурарын дооскан. Чүък чедирер корабльдың шимчедикчилериниң дузазы-биле комплекстиң орбитазының ийи чазалгазын кылган.

Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның космос ээлчээниң чедиги неделязы дооступ турар. Экипаж геофизиктиг өлчеглиг шинчилелдерни болгаш элээн каш техниктиг шенелделерни чоруткан.

Чер чоогунуң орбитазында ажыл уламчылавышаан.

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Башкыларның Бүгү-эвилел съездизинге чедир үш ай арткан. Ынчан Кремльдиң Съездилер ордузунга дөрт-чартык муң башкы делегаттар чыглып кээр. А бөгүн бистиң республиканың башкыларының үшкү съездизи ажыттынар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнуң бүдүүзүнде ажыттынар бо съездилерден чүнү манап турар бис? Бо айтырыгга харыы бээриниң мурнунда эрткен съездилерниң канчаар эртип турганын сактып көрээли. Олар кол нургулайында чедиишкиннер түңнээр, ниитизи кырындан мактаныр хуралдар кандыг-бир байырлал хевирлиг эртип турган. Илеткелчиниң-даа, санал бергеннерниң-даа аксындан «өөредилге хуузу» черле дүшпес турду. Кижизидилге айтырыы чеже хире школачыларны ынаар хаара туткан саннар-биле тайылбырлаттынып турган. Ол бүгү сан-чурагайлар болгаш хуулар ниити кыйгырыглар-биле «быжыглаттынып» турган. Саналдарны баш бурунгаар бижээш, улус өөредилгезиниң органнарынга каш катап хынаттырып ап турган. Ам ол үе эрткен.

Школа реформазын амыдыралга боттандырып турар дүргедээшкинниң болгаш эде тургустуунуушкунның үезинде башкылар съездизиниң ажылы демократтыг болгаш бүгүдеге чарлыг болур. Индирже үнген кижи бүрүзү СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң эде тургустуунуушкун болгаш ооң негелделериниң дугайында айтыышкынын утпас ужурлуг. Уругларның болгаш аныяк-өскенниң өөредилгезин болгаш кижизидилгезин хүлээнип алган болганда, оларның дугайында бодалын, дүүредип чоруур айтырыгларын дидим, ажык болгаш шыны-биле чугаалаар херек. А дүүренчиг айтырыглар ам-даа хөй. Эде тургустунуушкунга олутпай чанчыл, чаа чүүлдер шиңгээдиринден сестир чорук, чогаадыкчы ажылды үнелевес таварылга, дорту-биле чугаалаарга, эрги ёзу шаптыктап турар. Чамдык башкыларның өөредилге болгаш кижизидилге ажылының методикалы-биле сула чепсегленгени база бурунгаар базым бербейн турар. Башкыларның ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары база эде тургустунуушкунга кошкү черин ээлээр. Бо болгаш бо чергелиг айтырыгларны башкыларның үшкү республика съездизиниң делегаттары бөгүн шиитпирлээр болгаш чаа сорулгаларны салыр.

Республиканың улус өөредилгезиниң ажылдакчылары, школа болгаш өске-даа өөредилге черлериниң башкылары бо съездиге дүргедээшкинниң болгаш эде тургустуунуушкунуң байдалынга ужуражып турар. Чаа чүүлдер улам көвүдеп келген. Школа реформазының негелдезинге дүүштүр үстүкү класстарга кичээлдер-биле чергелештир лекцияларны болгаш семинарларны калбаа-биле ажыглаарынче башкылар коллективтери шилчип турар. «Кичээл бүрүзүн — ажык кичээл деңнелинге!» деп чурттуң мурнакчы башкыларының кыйгырыы база нептереп эгелээн. Бо өөредилге чылында алды харлыг уругларны өөредирин шенээри улам-на калбарган. Он бир чылдыг ортумак школаның бирги клазынга кирген алды харлыгларның саны 740 ашкан. А өөреникчилерниң ниити саны 65,8 муң четкен.

Республикада чаа өөредилге черлери немежип турар. Школаларда-даа, өөредилге черлеринде-даа эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаары, мурнакчы дуржулганы шиңгээдири болгаш өөредилге-кижизидилге ажылынга дээштилгелиг аргаларны нептередири мурнукузундан шапкынчаан. Чүгле эрткен чылын ийи чүс ажыг муң рубль түңнүг өөредилге-көргүзүг материалдары садып алдынган. Сөөлгү негелде ёзугаар дериттинген өөредилге кабинеттери чыл келген тудум көвүдеп турар. Өөредилге биле амыдырал холбаазы улгаткан, күш-ажыл кижизидилгези чаа чадаже шилчээн. Өөреникчилер чүгле кичээлдерге, өөредилге-бүдүрүлге бригадаларынга эвес, республикадан дашкаар шеф ажылдарынга база дадыгыышкынны ап турар апарган. Эрткен чайын өөреникчилер ийи миллион рубльдиң продукциязын бүдүрген. Бүдүрүлге бригадаларының баазазы быжыгып, оларның ролю улгаткан. Ооң уламындан эрткен чылын он класс дооскан өөреникчилерниң 80 хуузу аттестат-биле кады тускай мергежилдиң херечилелин алган.

Амыдыралдың амгы үе-чадазында башкылаашкынның негелдези база өскерилген. Ынчангаш чаа ёзу-биле, чаа арга-метод-биле ажылдаар, ылаңгыя дисплей, информатика үндезиннерин болгаш компьютер техниказын өөредир, черле бүгү башкыларның билиг-мергежилин бедидер талазы-биле өөредилге хөй янзы адырларга эрткен. Башкылар аттестация база эртип турар, дыка хөй башкылар методист-башкы, улуг башкы эргелерни алган. Чаа чүүлдерни шиңгээдип турар башкылардан январь конференциязынга Чербиң школа-интернаттан Юрий Брюханцев, Бажың-Алаак ортумак школазындан Ооржак Идам, Кара-Хаактан Алексей Чылбак-оол болгаш өске-даа он-он мурнакчыларны адаан. Черле башкыларның дүргедээшкин ёзузу-биле ажылдап, эде тургустунуп турарын демдеглээр херек.

Сөөлгү үш чыл дургузунда ийи муң хире башкы аттестация эрткен. Дыка хөй башкыларның ак сеткилдиг ажылы мактадды алган. Ынчалзажок ажылынга таарышпас, дүргедээшкинниң негелдезинге дүүштүр ажылдап шыдавас башкылар база бар болган. Ооң туржук башкылап болур дээн чамдык башкыларның ажылының сула болуп турарын хыналдалар илередип турар. Чүткүлдүг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавайн, эде тургустунмайн турар башкыларның база барын ол чижектер херечилеп турар. Ону өөренип көөрү болгаш кичээнгейге алыры, эрги арга-методтардан дарый адырлыры улус өөредилгезиниң килдистеринден школаларның болгаш өөредилге черлериниң удуртукчуларындан негеттинип турар. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң «Эде тургустунуушкун — ол дээрге массаларның чогаадыкчы чоруунга чөлеңгииш, шүшпең чорукту шиитпирлиг ажып эртери, доктар болуп турар чүүлдерни чайладыры» дээн айтыышкынын ажылга удуртулга болдурар херек.

Республикада башкыларның мурнакчы коллективтери болгаш үлегерлиг башкылар хөй. Чүгле республиканың эвес, а Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга (Бии-Хем районнуң улус өөредилге килдизи) безин тиилекчи болган коллектив бар. Бо чорук — улус өөредилгезинде аргаларның болгаш курлавырларның ам-даа барының бадыткалы. Делегат бүрүзү совет ниитилелде, улуг өскерлиишкиннерни чүгле боду билип алыр эвес, оларны харын өөреникчилерге, суртуулдарга болгаш студентилерге чедирери — хүлээлгези ол.

Башкылар съездизинге школаның чаа уставының дугайында чугаа база болур. Ажыл-херекчи шугумчулел, ажыктыг сүмелер чаа уставты быжыглаарынга, ук устав школа эде тургустунуушкунунга чугула документ болгаш турарынга улуг дуза болур. Ынчангаш ол айтырыгларны делегаттар бөгүн шиитпирлээр болгаш сорулгаларны салыр.

ЧАЙГЫ ҮЕ

ССРЭ-ниң Чаңгыс аай үе болгаш эталон частоталарының күрүне комитеди 1987 чылдың март 29-та, воскресеньеде, Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге чайгы үеже шилчип кирерин дыңнадып тур.

Шилчилгени март 29-та 2 шакта шак согунчугажын бир шак бурунгаар эде салыры-биле боттандырып чорудар.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң март 26-да болуп эрткен хуралынга социал-культура адырының материал-техниктиг баазазын хөгжүдер талазы-биле он ийиги беш чылда бадылаттынган онаалдаларның күүселдезин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Чуртталга бажыңнары, нити өөредилге школалары, амбулатор-поликлиника албан черлерин ажыглалга киирер талазы-биле 1986 чылдың планының күүсеттингени демдеглеттинген. Ындыг болзажок бо адырда үндезин өскерилге чедип алдынмаан. Эмнелгелер, школа назыны четпээн уруглар албан черлери, клубтар, профессионал-техниктиг училищелер тударының планы күүсеттинмээн.

Ажылчы чоннуң амыдыралчы чугула эрге-ажыктарынга хамааржыр айтырыгларны шиитпирлээринде улуг четпестерге, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелдериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның бо херекте четпес ажылынга ТК-ның Политбюрозу шыңгыы үнелелди кылган.

Социал-культура адырының объектилерин ажыглалга киирер талазы-биле беш чылдың онаалдаларын ыяап-ла күүседиринге 1988 — 1990 чылдарда социал-культура тудуунуң программазын боттандырар талазы-биле комплекстиг хемчеглерни толевилээн. Болдунган хожудаашкынны узуткаарының сорулгазы салдынган болгаш беш чылдың бадылаттынган планында көрдүнген 595 млн. дөрбелчин метрниң орнунга 630 млн. дөрбелчин метр чедир шөлдүг чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле онаалданы эде көрген.

Социал-культура объектилерин тудуг кылырының амгы нормаларын шыңгыы барымдаалап тургаш, кереэлиг ажылдарның негеттинер хемчээлдери-биле хандырарын, айыттынган объектилерниң тудуун ийи чылдап планнаарын калбаа-биле нептередирин дүргедедирин, акшаландырыышкынның бүгү дөстеринден аңаа көрдүнген акша-хөреңгилериниң күсели биле бүдүрүлге тудуунга көрдүнген капитал салыышкыннарының ондан эвээш эвес хуузун чуртталга болгаш социал культура адырының өске-даа объектилерин тударынга немей ажыглаарын, тудуг организацияларын быжыглаарын, оларга чугула дузаны көргүзерин, бердинген онаалдаларның күүселдези дээш олардан негелдени күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн.

Социал адырының материал-техниктиг баазазының хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле көрдүнген программаның боттанышкынын бүгү партия, күрүне болгаш хөй-нииити организацияларынга бирги черге политиктиг ужур-дузалыг херээ болуру демдеглеттинген. Чуртталга болгаш культура-амыдыралдың көрдүнген планнарының күүселдезин доктаамал контрольга алырын, оларны боттандырар талазы-биле ажылга ажык-чарлыг чорукту күштедирерин сүмелээн.

ТК-ның Политбюрозу чурттуң агроүлетпүр комплекизин хөгжүдери эртемге үндезилеп хандырарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Эртем ажылдап кылыышкыннарының амыдыралдың болгаш ажыл-херектиң негелде-херегледеринден улуу-биле хожудап каап турары, бар эртем потенциалын ажыглаарында четпестер бары демдеглеттинген.

Үндезин болгаш дузалал шинчилелдерни ханыладырының, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдирин дүргедедириниң, бот-орулга-чарылгалыг болгаш кереэлиг харылзааларны хөгжүдериниң үндезининге бо ажылга шинчилел болгаш бүдүрүлге коллективтериниң киржилгезин калбартырының агроүлетпүр комплекизинде дээди эртем төвү болур Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының ролюн бедидериниң чугулазы демдеглеттинген.

Эртемниң материал-техниктиг баазазын хөгжүдер база ол ышкаш эртем ажылдакчыларының, конструкторларның, технологтарның болгаш специалистерниң күш-ажылынга идиг бээрин болгаш ооң төлевирин сайзырангайжыдар, оларны белеткээрин болгаш мергежилин бедидерин үндезини-биле экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын чугула деп санаан.

Хуралга Э. А. Шеварднадзениң Вьетнам Социалистиг Республиказы, Лаос Улус-Демократтыг Республиказы, Кампучия Улус Республиказы, Австралияга, Индонезияга болгаш Таиландыга аян-чоруктарының түңнелдериниң дугайында база А. П. Бирюкованың СЭКП-ниң делегациязының Вьетнамга чоруп турганының дугайында информацияларын чугаалашкан.

Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга хамаарышкан өске-даа чамдык айтырыгларны ТК-ның Политбюрозу чугаалашкан.

Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга республиканың ажылчы чону улам сорук кирип, демниг ажылдап турар

Таңдының Бай-Хаакта даараныгга цегиниче чоннуң чагыглары доктаамал кирип турар. Платьелер кылыр бригада чагыгларны хүлээп алгаш, кижи бүрүзүнге хуусаазында даарап бээр. Ынчангаш ында Наталья Егоровна Чыбанованың бригадазы бедиткен хүлээлгелерин ай санында ажыр күүседип, Улуг Октябрьның 70 чылынга аллар болдурган чарыштың мурнуу одуруун ээлеп келген.

Ол бригадада шевер мастерлер бар. Екатерина Чупахина үр чылда даараңган. Александра Серенниң комсомолчу-аныяктар бригадазы даштыкы хептерни чагыглар барымдаалап кылырының планныг даалгазын база ажыр боттандырып, мактадып турар.

ЧУРУКТА: чиик платьелер кылыр бригаданың бригадири Наталья Чыбанова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАРЫЫН-ХЕМЧИКТЕН МЕДЭЭЛЕР

ҮЕНИ МУРНААН

Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

Комбинаттың рудник коллективи эрткен айда планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткеш, 34 муң тонна чиг этти нормадан ажыр чүдүрүп чоруткан.

Экскаватор машинистери Д. Козловтуң, А. Сорокинниң, чаа тепсир участокта Ю. Брюхачевтуң, Х. Балчыйоолдуң удуртканы өрүмнекчилер бригадалары шалыпкын ажылдап турар. И. Голдейковуң удуртканы чолаачылар бригадазы үени мурнап, апрель айның планныг онаалдазын күүседиринче чоокшулаан.

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛГАН

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарынга «Хемчик» совхозтуң чер ажылдыглары хынамчалыг белеткенип турар. Ажыл-агыйның механизаторлары септелгеге кирген 18 тракторларының шуптузун долузу-биле кылып дооскан. Тараа чаштырар 28 сеялкаларны, картофель олуртур 4 агрегаттарны болгаш өске-даа кожуг машиналарын септээш, белениниң шугумунда тургускан.

Механизаторларының 12 кижиден тургустунган үш звенозу септелгениң шынарынче кичээнгей салып, ону кыска хуусаада доозар дээш шалыпкын ажылдап турар. Олардан дуржулгалыг трактористер Михаил Монгуш, Оолак Хомушку, Иван Салчак болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг, кызымак чоруун ажылга көргүзүп келгеннер.

Часкы хову ажылдарын организастыг эгелээш, ону кыска хуусаада шынарлыг доозар дээш ажыл-агыйның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар кол кичээнгейин угландырып турар.

КЕРЭЭЛИГ АРГАЖЕ ШИЛЧЭЭШ

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш демниг ажылдап турар.

Эрткен айда Ак-Довурактың болгаш көдээниң чонунга 24 муң рубль түңнүг ачы-дузаны чедирген. Ол планда көрдүнгенинден хөй.

Идик кылыр цех эрткен айда бригада кереэзинче киргеш, баштайгы түңнелди көргүскен. 700 рубль түңнүг ажылдар кылыр тургаш, ону барык ийи катап ажыр күүсеткен.

Екатерина Косованың, Ирина Чүлениң удуртканы бригадалар чарышта мурнап турар.

Ч. СААЯ.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

«Аныяктарны башкы мергежилинче углап баштаарының теориязының болгаш практиказының кол айтырыглары» деп эртем-практиктиг конференция Кызылга болуп эрткен. Ооң ажылынга республиканың улус өөредилге органнарының ажылдакчылары киришкен.

Конференцияны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бирги оралакчызы К. А. Маспык-оол ажыткан.

Чырдыышкын министриниң оралакчызы Л. Т. Марчейко «Школада профугланыышкын ажылын экижидери-биле башкылар коллективтериниң ажылы» деп илеткелди кылгаш. Ооң аңгыда өөреникчилерни башкы мергежилинче углап баштаарынга башкы коллективиниң ролю, башкы кадрларны өөредип, кижизидери, эртем-билиглериниң аргаларын профугланыышкын ажылынга ажыглаары дээн ышкаш өске-даа айтырыгларны конференцияга сайгарып чугаалашкан.

Конференцияның пленарлыг хуралы төнген соонда, делегаттар ажылын секциялар аайы-биле уламчылаан.

Н. ДОНГАК.

ӨСКЕ ЧЫЛДАГААН ТУРБАС,

азы «Хадың», «Өөк» совхозтарда техника септелгези шуудаза-даа, тарылгаже кирериңче белеткел кошкак. Чүге?

Көдээ механизаторларда ам машина-трактор паркының хову ажылдарынга белеткээриндех, дүргени-ле доозарындан өске чугула сорулга турбас. Часкы тарылгаже калбаа-биле кириптериниң эге хүннери даглар артында эвес болганда, аңаа бүгү техниканы баш удур белеткеп, база катап хынап, белдир бүрүзүн коштуруп хынаар, ээриилдериниң дыңзыдар, ынаныштыын чедип алыры эргежок чугула. Хайныышкынныг часкы кампания үезинде техниканың туруушкун чок ажылдаарын, ооң күчүзүн бедик бүдүрүкчүлүг болгаш долузу-биле ажыглаарын чедип алыры бөгүнде чугула айтырыг. Ол чугула сорулганы күүседирин чер-черде бүгү харысалга болгаш туруштуг ёзу-биле шиитпирлеп турар бе?

Бистиң чорааныывыс Бии-Хем районнуң ийи кожа совхозтарында безин байдал аңгы-аңгы болду.

«Өөк» совхозта трактор паркының белениниң хуузу 76. 59 тракторларның 45-и септеттинген. Эң күчүлүг 20 тракторнуң 15-и четчелеттинген азы 77 хуузу. «Хадың» совхозунда 40 тракторнуң 32-зи белениниң шугумунда чыскааттынган.

А трактор — часкы шөлге кол машина ол болгай, чүге дээрге ооң туруушкун чок ажылдаарындан бүгү хову кампаниязының төнчү түңнели долузу-биле илерээр.

Часкы тарылгага шаптыктап турар үүрмек-даа, улуг-даа чылдагааннар бар. Оларның эң колу — мастерскаяларда күш-ажылды организастааны чавыс, инженер-техниктиг албанның ажылдакчылары боттарының хүлээлгелерин салгаа көрүп турарында. Шак ындыг харысалга чок болгаш организас чок чоруктуң чижээнге «Өөкте», «Хадыңда-даа» көдээ ажыл-агый машиналарының ажык дээр адаанда шимчедикчилери-биле кады бүгү кыштың дургузунда кадагалаттынып келгенин чижекке ап болур. Амгы үеде шапкынчып чоруп турар дүргедээшкин, эде тургустунуушкунуң хүннеринде кайы-даа ажыл-агыйның удуртулгазында механизаторларының сонуургалын хайныктырып, хей-аъдын көдүрүп кээр чогаадыкчы диләэшкиннер кылбаан, ажыктыг арга-хевирлерже шүшпең ёзу-биле кирип турар.

РАҮК-ке барган кижи районда техника септелгезиниң, үрезин белеткелиниң канчаар чоруп турарын дораан билип алыры берге. Бо талазы-биле харысалгалыг ажылдакчылар — баштай ужурашканывыс материал-техниктиг хандырылга талазы-биле инженер А. С. Снетюк-даа, үнүш аймаанның талазы-биле кол агроном Н. Д. Минеев-даа ажыл-агыйларда байдалды тодаргай билбезин ажыы-биле миниип чугаалааннар.

«Хадың» совхозунда Яков Андреевтиң Василий Маады Владимир Смолин, Олег Иргекпен, Сергей Беспалов составтыг звенозу биле Сергей Наксылдың 6 кижилиг аар күчүлүг тракторлар-биле быжыглаттынган звенозу бо частан эгелеп бригада кереэзинче кирериңге белеткенип турар. Совхозтуң кол инженери В. Алдын-Херел механизаторлар боттарының мергежилин бедидери-биле суббота санында өөренип турарын бадыткаар болду. Ынчалза даа бригада кереэзинче кирер деп турар чамдык механизаторлар-биле чугаалажы бээрге, ниити агым аайы-биле ужур эдерип, чаа аргаже кирериңге белеткенип турар. Бо чорук механизаторларның кышкы үеде бүгү-нити өөредилгезин совхозтуң, РАҮК-түң талазындан кошкак удуртуп турганы-биле тайылбырлаттынар. Өөредилгениң эргежок чугулазын хыналдага албаан.

Амгы сезонда «Хадың», «Өөк» совхозтарның механизаторларындан кажангызындан-даа күженииш кинниг ажылдаары негеттинип турар. Ооң-биле чергелештир интенсивтиг технология-биле тараа культураларын өстүрер шөлдүң хемчээли эрткен чылга деңнээрге ийи-үш катап улгаткан. А ол дээрге интенсивтиг технология-биле ажылдаар механизаторларның мергежилиниң деңнелинге хамаарыштыр шыңгыы негелделерни салып турар болгай. Чүгле ооң үндезиннерин ханы билири техниканы ханы сайгарып билир бедик мергежил, ажылга ак сеткилдиг хамаарылга төнчү түңнелди хандырар апаар. Септелге кампаниязының харысалгалыг үелерин кайы хире деңнелге эрттиргенинден, кылыр ажылдарның улгаттырган хемчээли-биле тараажыларның канчаар ажылдап шыдаанындан, бүгү-ле агротехниктиг хемчеглерни эң эки хуусааларда организастап тургусканындан интенсивтиг технологияның чедиишкини хамааржыр. Ону чүгле өөкчүлер, хандыңчылар эвес, харын-даа тараажы бүрүзү думчуунга кертип ап, амыдыралга боттандырып эгелезе эки.

«Өөк» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы черле шору дериттинген, механизастаттынган-даа. Септеттинген кожуг машиналарын МТМ чанында ажык шөлде чурумчыскаалдыг тургузуп каан.

Район төвүнден келир хыналда комиссиязы бо чылдың март 27-де техника септелгезиниң шынарын, кандыг байдалда турарын көрүп, шын үнелелди бээр, чогуур түңнелди үндүрер. Аңаа чедир бир «Т-150», үш «Беларусь», бир «ДТ-75» марканың тракторларын белениниң шугумунга тургузар.

Эң кол-ла чүве — совхозтуң кол инженери Ю. Токмашевтиң талазындан кожуг кезектерниң өөзэ, дүргениң өскертириниң коробказы, рульдуң гидравлика тургузуушкаш артык кезектер тывары дүргедедири, интенсивтиг технология шөлдеринге ажылдаар кижилерниң өөредилгезин, хандырылгазын экижидери негеттинип турар.

Хар эригиже чедир техника септелгезин «Өөк», «Хадың» совхозтар доозуптарынга чигзиниг турбас. Ынчалза-даа интенсивтиг технология-биле тараа өстүрер шөлге ажылдаар трактористерниң шилилгези, оларның ажылдаарынга тургустунган байдалдар чавыс деңнелде болуп артпышаан. Ол чүүлдер часкы тарылгаже бүгү талалыг кирериңге шаптыктаар апаар.

Часкы тарылга чүгле механизаторларга эвес, көдээ ажыл-агый машиналарын бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар кылдыр белеткеп турар септекчилерге болгаш бүгү чер ажылдыгларга шыңгыы шылгалда. Ам, кажан тараажы бүрүзүнүң хууда күжениишкининден дүжүттүң салымчолу хамааржыр болганда, чедир кылдынмаан чүүлдерже кичээнгей салыр, бар курлавырларны чөп ажыглаар, дээшпилгелиг аргаларны нептередир, артык кезектер-биле үзүктелиишкин чок хандыртынган турарын чедип алыр болгаш өске-даа сорулгалар хүн айтырыында кирип турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.
С. ДАНЗЫ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ
№ 3 (155) март 1987 ч.

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ ШҮГДҮНҮП...

Он ийиги беш чылдың бирги чылында районнуң бүдүрүлге, албан черлериниң хөй кезии боттарының планныг даалгаларын ажыр күүсеткеннер. Кедээниң ажыл-ишчилери күрүнеге эът, дүк, сүт садарының планнарын чедиишкинниг боттандырган.

Экономиканы болгаш социал айтырыгларның бүгү адырларынга контрольдуң салдарын улам күштелдирер, четпестерни болгаш хажыдышкыннарны чайладырынга ооң ролюн улам экижидер чогуур.

Айыттынган негелделерге болгаш сорулгаларга үндезилээш, СЭКП райкому, оон чер-черде партия организациялары улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының организастыг тургузуун сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни алгаг. Улусчу контрольдуң кадрларын шилип алыры, таарыштыр тургузары экижээн. Ооң бөлүктериниң ажылының планын партия организацияларынга, парткомнарга көрүп турар. Оларга даалгаларны берип, чамдык хыналдаларга холбаштыр шиитпирлерни хүлээп ап, бюро хуралдарынга контролёр коммунистерниң отчёттарын дыңнап чугаалажып турар. Ындыгларга «Торгалыг» (Б. Натпит), «Кызыл тук» (Б. Монгуш) совхозтарның парткомнары. Саглы ортумак школазында. КМК-да партия эге организациялары хамааржыр.

Районнуң улусчу контроль органнарының үндезини болур бөлүктер болгаш постулар чыл келген тудум быжыгып турар. Амгы үеде районда 27 контроль бөлүктеринде болгаш 17 постуларында 345 контролёр, штаттан дашкаар 7 килдисте штаттан дашкаар 42 инспектор ажылдап турар. Оларның 156-зы партия, 71-и комсомол кежигүннери, Советтерниң депутаттары 59 кижи.

Контроль бөлүктериниң болгаш постуларының удуртукчуларындан 18 кижи партия организацияларының секретарьларының оралакчылары болгаш бюро кежигүннери. Бо чижек улусчу контроль органнарының составында мурнакчы, активчи болгаш үлегерлиг кижилер кирген дээрзин херечилеп турар. Комсомолчу прожекторлар оларның чоок дузалакчылары болу бергеннер.

Улусчу контролёрлар партия болгаш чазактың директиваларының күүселдезин доктаамал контрольга ап, бүдүрүлге планнарын күүседиринге, районнуң экономиказының хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирлээринге улуг дузаны чедирип комитет кежигүннериниң, активтериниң киржилгези-биле 51 хыналданы кылып, түңнелин үндүрген. Хыналдаларны Советтерниң депутаттары, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити төлээлекчилери-биле кады чорудуп ооң түңнелдерин бөлүктерниң, коллективтерниң хуралдарынга сайгарып, илерээн четпестерни эдериниң тодаргай хемчеглерин алган.

Эрткен 1986 чылда комитеттиң болгаш бөлүктерниң чоруткан хыналдаларынга 315 кижи киришкен. Оларның киржилгези-биле 6792 рубльдиң дериг-херекселдерин сайгарган, тоймаглаттынган 5372 рубльдиң техниказын катап тургускан. 8 тонна цемент, 55 тонна одаар чүүл, 12 тонна кызар-чаар материалдар, 982 тонна мал чеми дээш өске-даа үнелиг материалдар үреп, төтчеглээшкинден камгалаттынган.

Онаашкан ажылынга ээ харысалга чок чорукту кылып, эрге-дужаалын шын эвес ажыглап, күрүне мурнунга меге отчёт-учётту берип, саң-хөө чурумнарынга хажыдышкыннарны кылып турганы дээш 1 кижини хоойлу-дүрүм камгалаар, 2 кижини партия органнарынче шилчиткен. 44 кижиге шыңгыы дооңгулданы онаган.

Комитетке эрткен чылын 54 чагаа, билдириишкин болгаш аас-биле хомудалдар кирген. Янзы-бүрү айтырыгларны тургузуп келген 93 хамаатыларны хүлээп алган. Чагаа, — билдириишкиннерге болгаш хуузунда айтырыглар тургускан хамаатыларга тодаргай харыыларны берген.

Планнар күүселдези, бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерниң, бар курлавырларны дилеп тыварының, саң-хөө камналга чурумун сайгарарының айтырыглары улусчу контролёрларның кичээнгейиниң төвүнде. Сөөлгү үеде бо талазы-биле хөй-хөй хыналдаларны кылган. Оларның түңнелдерин ёзугаар алдынган хемчеглер, ажылда четпестерни чайладырынга күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаарынга дузалыг болган.

Чамдык совхозтарның, албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары ажыл-агыйын, бүдүрүлгениң планныг даалгаларын күүседиринге бергедээшкинге таварышкаш, бар курлавырларны дилеп тып, чөп ажыглаарының, күш-ажылды шын организастап, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарны күштелдирериниң орнунга чамдык кажарлаар аргаларны ажыглап, күрүне мегелеп, саң-хөө чурумнарын үреп, күрүнениң акша-хөреңгизин шын эвес ажыглап, боттарынга шиңгээдир, фактыларның барын контролёрлар илередип, хемчеглерни ап турар.

Ажыл-агыйларда улусчу контроль бөлүктери ниитиниң малының кышкы байдалын, ооң продуктулуун, планныг даалгалар күүселдези, мал чеминиң кадагалалы, ооң отчёт-учёду дээш өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр хыналдаларны кылганнар. Чер-черде контроль бөлүктери мал кыштаглаашкынының үезинде 4 совхозка кыштаглаашкын байдалын болгаш малды санап, чаш малды канчаар дугаарлап турарының талазы-биле хыналдаларны организастаан. Ооң түңнелинде хөй-хөй четпестер бары илерээн. Эгелээн ажылын эчизинге чедирип турар бөлүктерге «Торгалыг» (даргазы Т. Сат), «Кызыл тук» (даргазы В. Шожап) совхозтарда, «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатайда (даргазы К. Монгуш) болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Ынчалза-даа чамдык адырларга хамаарыштыр хыналдалар чогуур деңнелге чедир чорбайн, ажылды эрги байдал-биле кылып, эде тургустунмайн турарын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр ужурлуг.

Районда Советтерниң 32 доктаамал комиссиялары бар. Ол доктаамал комиссиялар-биле сырый харылзажып, хыналдаларны план ёзугаар чорударын эвээш практикалап турар.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир, районнуң улусчу контроль органнарының ажылында ам-даа четпестер хөй. Улусчу контроль комитеди, ооң чер-черде бөлүктери болгаш постулары боттарының ажылын оожум эде тургузуп турар. Эки ажылдыг бөлүктерниң ажылының дуржулгазын нептередир, контроль ажылының дээштиин чедип албайн турар. Контрольдуң доктаал, шиитпирлериниң күүселдезин контрольдаары чогуур деңнелге чедир тургустунмаан. Кылып турар хыналдаларның түңнелдерин парлалгага, көскү агитацияга эвээш чырыдып турар. Чамдык бөлүктерде булуңнар чок, хыналдалар түңнелдери-биле дүвүренчиг медээлер үндүрери ховар болуп турар. План күүсетпес, планнарны кудуладыр, күрүне мегелээр, оорлап-самчыгдаар, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демисел ам-даа куду деңнелде.

Хыналдаларны профэвилел, комсомол, Советтерниң комиссиялары-биле кады чорударын эвээш практикалап турар. Дыка хөй контроль бөлүктери план, инициатива чок ажылдап турар. Ындыгларга «Ак-Чыраа» совхозта, ДРСУ-да (Н. Канчыыр). «Кызыл тук» совхозтуң Хорумнуг-Ойда, Торгалыг кедээ Совединде бөлүктер хамааржыр. Ол бөлүктерниң ажылынга практиктиг дузаны районнуң улусчу контроль комитеди эвээш чедирип келгенин миннип чугаалаар апаар.

Амгы үеде кол сорулга — ажылды үндезини-биле эде тургузары, бөлүктерниң ажылын чаа негелделерниң деңнелинге чедир бедидери, улусчу контрольдуң ниити херекке салыышкынын улгаттырары ажылдың дээштиин, ажыктыын хандырары.

Т. ЛИКТАН,
Өвүр районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

ШЫҢГЫЫ НЕГЕЛДЕЛИГ ХҮЛЭЭП АЛЫР

АЖЫЛДЫҢ ЧҮГЛЕ ХЕМЧЭЭЛИ ЭВЕС, А ШЫНАРЫ — КОЛ КӨРГҮЗҮГ

Тудуу доозулган чуртталга-амыдырал тудугларын ажыглалга хүлээп алыр, четпестерни илередир болгаш оларны эдериниң хемчеглерин ап чорудар талазы-биле күрүнениң хүлээп алыр комиссияларының ажылының аралай хыналдазын республиканың Улусчу контроль комитеди февраль айда чоруткан.

Кызыл хоорайга болгаш Улуг-Хем районга кылган хыналдалардан алгаш көөрге, тудуу доозулган тудугларны күрүне комиссиязының хүлээп ап турарында, элээн хөй таварылгаларда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдагы «Тудуу доозулган тудугларны ажыглалга хүлээп алырының дугайында» доктаалынга, а ол ышкаш ажылдарны кылып чорударының база хүлээп алырының дүрүмнеринге дүүшпес шыңгыы хажыдышкынныг болуп турары илереттинген. Чижээ, тудугларны хүлээп алыр комиссияларны ажылды хүлээп алырынга чедир бир ай хуусаадан эрте тургузары көрдүнген. Чүге дээрге комиссия техниктиг документация болгаш өске-даа материалдар-биле баш удур таныжып каан турар ужурлуг. А херек кырында хүлээп алыр комиссияларны тудугну хүлээп алыр дей берген хүнүнде чыып, тургузуп турар.

Күрүне комиссиялары тудугларны хүлээп алырда ужур эдерип, тудуп каан чүвени канчаар хүлээп алыр апаар деп принципти удуртулга болдуруп, дыка хөй чедир кылбаан чүүлдерлиг, хажыдышкыннарлыг тудугларны хүлээп ап турары эвээш эвес. Чижээ, эрткен чылдың июль 1-де Кызыл хоорккүүскомнуң даргазының оралакчызы А. Д. Монгуштуң даргалааны күрүне комиссиязы хоорайның 13-кү микрорайонунда 72 аал чурттаар № 7 бажыңны, ооң даштыкы чаагайжыдылгазы кылдынмаан, кылаштаар оруктар чадыглары оңгул-чиңгил, чаъс суу агар оңгарлар чаны ойлугулап киргилей берген, бажың кырынче үнер үттер орта дугланттынмаан, демир кезектерлиг черлери дадарарынга удур чагдынмаан, подъездилер соңгалары шилдеттинмээн болгаш өске-даа ажылдар чедир кылдынмаан хирезинде-ле, хүлээп алган. Айыттынган четпестерни керээлиг тудуг организациязы болур «Тыва тудуг» треске Күртудугнуң комиссиязы июнь айда-ла сагындырып, чедир кылырын хүлээткен турда, хүлээп алыр комиссия оларның кылдынмаанын көре-тура хүлээп апкан, а хоорай Совединиң күүскому хүлээп алган актыны күштүг кылдыр бадылаан.

Эрткен чылдың төнчүзүнде ол ышкаш чүүлдер база катап катаптаан. Хоорайның Мурнуу микрорайонунда 16 квартиралыг бажыңнарны одалга болгаш суг дамчыдылга системалары, чадалар шөлдериниң шалалары, обойлар чыпшырары, чаагайжыдылга ажылдары чедир кылдынмаанда-ла хүлээп алган. Күртудугнуң комиссиязының удурланыышкыны кирген соонда, ажылдарны катап кылыры-биле хүлээп алырын соңгаарлаткан, ынчалза-жок чедир кылыр ажылдар январь 23-ке чедир уламчылап чоруп турда-ла, комиссия хүлээп алган актыга январь 16-да ат салган.

Хоорккүүскомнуң ол-ла комиссиязы Улуг-Хемниң оң талакы эриинде № 5, 6 чурттаалга бажыңнарын база-ла ындыг янзылыг хөй чедир кылбаан чүүлдерлиг турда хүлээп алган. Ол бажыңнарның эжик, соңгалары чедир эптеттинмээн, эжик, соңга кастактары хаарылдаттынмаан, шалалар чедир тырыттынмаан, штукатура, чаагайжыдылга ажылдары шынар чок кылдынган, өске-даа четпестерни көре-тура хүлээп алган.

Чаа Шагаан-Арыгның тудуглары база шынар чок, хажыдышкынныг кылдынган-даа болза, күрүне комиссиялары хүлээп ап турганы хыналдалардан илерээн. Улуг-Хем райкүүскомнуң даргазының оралакчызы В. С. Коневтиң даргалааны комиссия эрткен чылдың декабрьда 8 аал ишти чурттаар бажыңнарны, панельдерни шын эвес кошканын көре-тура ажыглалга хүлээп алган. Ында алды квартираның тиглерин шын эвес тудуп турганындан кыжын температура 10—11 градустан ашпайн турган. Чаа Шагаан-Арыгның нефть продуктулар баазазын бо чылдың январьда ол эргелелдиң начальниги Н. Ф. Ситников даргалаан комиссия өртке удур тудугларны чедир ажылдавас, чедир туттунмаан-даа болза, хүлээп алган. Ол чижектиг чедир кылдынмаан ажылдарлыг иштики херектер килдизиниң бажыңын база хүлээп алган. Ында сигнализация, телефон киирттинмээн, одалга системазы агып турар, чаагайжыдылгазы кылдынмаан. Бо чижектиг тудугларны санитар-эпидемия станцияларының, өрт камгалалының, төлевилел организацияларының төлээлекчилери ыыт чокка ат салып берип турары негелделерге дүүшпес.

Республиканың Улусчу контроль комитединиң хыналдаларының түңнелдерин чугаалашкан хуралынга А. Д. Монгуштуң, В. С. Коневтиң, Н. Ф. Ситниковтуң моон соңгаар ындыг чорукторны болдурбазының талазы-биле сөзүн хүлээп көрүп, сагындырган, ол ышкаш «Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалының директору А. Х. Хараевке, республиканың санитар-эпидемия станциязының кол эмчизи Ю. П. Бахаевке болгаш тудугларны хүлээп алырынга киржип турар өске-даа албаннарның удуртукчуларынга ындыг ужур эдерер, негелделерни сагывас чорукторны катаптавазын айыткан.

Көдээ суурларда тудуп турар тудугларны төлевилелдерден хажыдар, шынары дээш сагыш салбас чоруктар кайы хөй. Чижээ, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынның Бай-Тайга районда ажыл-агыйлар аразының механизастаан колоннаазы эрткен чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планныг даалгаларын ажыр күүсетсе-даа, хемчээлче сагыш салгаш, тудугларның шынарынче, төлевилелдерге дүгжүрүнче кичээнгей салбас чорукторны болдурган. АКМК-ның удуртукчузу (начальниги В. М. Сегбе) болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг ажылдарының шынарлыг болуруунче, тудуг материалдарының камналгазынче болгаш хумагалыг чарыгдалынче кичээнгейни кошкадып, бо талазы-биле тодаргай хемчеглер албайн келген. Тудугжу бригадаларда, участоктарда, АКМК-ның бодунда-даа ажылдың шынарын бедидер, материалдарны база өске-даа курлавырларны камнаар, камныг чарыгдаар талазы-биле хемчеглел, хүлээлгелер чок. Оон түңнелинде АКМК-да ниити тудуг хемчээлиниң көргүзүглери экижээн-даа болза, тудуг ажылдарының шынары дыка куду боop артпышаан. Ол байтык 1986 чылда ажыглалга киирген тудугларның шынары 1985 чылдаазындан кудулаан.

АКМК-ның коллективи Бай-Тал суурга 784 өөреникчиге школаны, совхозтарда чурттаалга бажыңнарын тудуп турар. Школа тудуунуң байдалын чыыкчының талазындан ой-өлеп хынап турар болза, совхозтарда тудугларның шынарынга харыылакчы — РАҮК-түң-даа, КМК-ның-даа талазындан кандыг-даа контроль-хыналда чок. КМК-ның мастерлери, прорабтары, бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң ажылдакчылары шынар хыналдазын хоорулаган, тудуг нормаларының болгаш дүрүмнериниң сагылдазынче сагыш салбастаан. Чижээ, төлевилекчилер-биле дугуржулга чокка ийи аал ишти чурттаар бажыңны дөрт аал ишти чурттаар кылдыр эде кылгаш, немелде дуваал тудугларын, төлчүткен одалгазын кылбаан. Школа тудуунда дашчыларның ажылы эңне чудук-кара, багай шынарлыг. Туйбулар аразы 3, харын-даа 5 сантиметр чедип турар тиглерлиг. Чамдык черлеринде хоюдуг салбаан, өттүр көстүп турар үттерлиг. Туйбу чылып, тудуштурарының чурумнарын хажыдып турар. Каржып эртип турар ханаларының аразында тудушкаа безин чок черлер бар. Ниитизи-биле ол школа тудуунда байдал кончуг сандаргай, тудуг материалдарын эңме-сенселиг шыгжап, таарыштыр салбаан. Туйбуну самосвал-биле эжелгеш, тө тудуптар. Цементиниң кандыг-даа камгалал чок, ажык дээр адаанга дүжүрүп каар. АКМК-ның бодунуң баазазы девискээринде байдал база оон дээредевес. Ооң-биле чергелештир школа тудуунга ажылдап турган хелезиленип келген бригадага ажыл төлевиринге, ооң кылдынган хемчээлинге хажыдышкыннар база болдунган.

Бо талазы-биле чогуур түңнелдерни үндүрерин үе негеп турар. Ажылдың чүгле хемчээли эвес, а шынары кол көргүзүг апарганын тудугларның удуртукчулары, ону хүлээп ап турар комиссияларның кежигүннери билири, удуртулга болдурары чугула.

КОМИТЕТТЕРДЕ

ТЭЭЛИ

Электри энергиязының ажыглалының учёдунуң канчаар тургустунганын Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитеди, улус депутаттарының район Совединиң доктаамал комиссиязы-биле кады «Тээли» совхозка хыналданы чоруткан.

Ук айтырыгның талазы-биле чугаалар мурнунда база тургулаан-даа болза, совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары, бухгалтериязы чарыгдаттынып турар энергияның шын учёдун ам-даа тургузуп албаан. Совхозтуң девискээринде тургустунган 15 трансформаторларның чамдызының санакчылары чок азы үрелик боол турарындан чарыгдаттынган энергияның отчёдун тургузуп турган ол көргүзүү чок трансформаторларның долу күчүзүн олар отчёттарынга киириштирип, «Красноярскэнерго» электроэнергия хандырылгазының организацияларынга артык төлевир кылыр чорукторны болдурган. Шак ынчаар 252 муң киловатт-шак электроэнергиязының өртээ артыкка төлеттинген.

Бүгү чарыгдаттынган энергияны совхоз төлепкеш, совхоз дамчыштыр хандыртынып турар албан организация черлери-биле, чурттакчы чон-биле санажылганы база чедир боттандырбайн келген. Кызыл-Даг салбырының девискээринде суй-белектер мастерскаязының 1986 чылда чарыгдааны электроэнергиязының өртээ төлеттинмээн. Ээр-Хавак, Кызыл-Даг кедээ Советтериниң девискээринде чүс ажыг өрегелерниң чарыгдап турар энергиязының учёду болгаш оларда санакчылар чок, бежен ажыг өг-бүлелер электри өртээн төлевейн, өрелиг болуп турар.

Совхозтуң бүдүрүлгелеринде, адырларында чарыгдаттынып турар электроэнергияның аңгылаан учёду база четче эвес: алды улуг одалга четкилеринде электри санакчылары чок, учёду эреңгей.

Электроэнергияның чарыгдалының учёдун чедир хандырбааны, ооң камналгазынче кичээнгей салбааны дээш, улусчу контроль комитеди сагындырган, а кол инженери А. Х. Көктү шыңгыы дооңгуткан. Чогуур хемчеглерни чедир боттандырарының хуусаазын айыткан.

тролёрлар 2 удаа илереткен турган. Бир эргелекчини районнуң улусчу контроль комитеди ажылындан чайлаткан. Балгазын кедээ Совединиң күүскомунуң бухгалтери М. Я. Собакинаның контроль чок чоруун айыткан турган. Ынчалза-даа бухгалтерияның талазындан аъш-чем чарыгдалының, ооң үндүр бижидилгезиниң контролю экижиэнин үшкү хыналда көргүскен.

Четпес болган продуктулардан аңгыда артыкшыл болуп илерээн продуктулар дээргеле уруглар чипкен кылдыр үндүр бижиттинген продуктулар болган. Чижээлээрге, хыналда хүнүнде артыкшыл болуп 4,8 кг үс, 4 кг кырлыг-кара крупазы, 4,2 кг кургатнкан фруктулар, 7,4 кг печенье, 12 лааза эъттиг ногаа консервалары тывылган. Олар шупту меню ёзугаар үндүр бижиттинген болган.

Ылаңгыя суббота хүннеринде 20-25 уругларның чүгле 4—5 кижи садикке кээп турар, а аъш-чемни складтан кижи бүрүзүнге онааштыр үндүртүнүп турар. Ынчалдыр неделя санында учёт чок курлавырлар тургустунуп, самчыгдалдар болуп турган. Чамдык хүннерде үндүртүнген чемнерниң хемчээлдери нормалардан ажып-даа турган. Чүгле ийи ай иштинде 29 кг үс аймаа, 79 кг крупа болгаш макарон кылыглары, 167 кг хлеб артыкка үндүр бижиттинген.

Балгазын кедээ Совединиң күүскомунга хамааржыр Сой, Кызыл-Арыг суурларда, өске ийи уруглар садтарында аъш-чем учёдунуң байдалы база ындыг болган.

Күүскомнуң бухгалтериязы уруглар чемгерилгезинге контроль тургуспаан. Боттары чаңгыс-даа хыналда кылбаан, хөй эдиглерлиг, таарыштырып каан отчёттарны хыналда чокка хүлээп ап турган. Контроль органнарының болгаш районнуң саң килдизиниң дыңнадыгларын улуг кичээнгейге албайн, чартык-чамдык хемчеглерни ап турган.

Районнуң улусчу контроль комитеди сөөлгү хуралынга күүскомнуң кол бухгалтери М. Я. Собакинаны контроль чок чоруу дээш, ээлеп орар эрге-хүлээлгезинден чайладырын, ооң бир айда алыр шалыңын тырттырарын шиитпирлээн. Ясли-садтарның ажыл-агый эргелекчизи М. И. Пышеваага хамаарыштыр чогуур материалдарны прокуратураже киирерин күүскомга саналдаан.

ЧАДААНА

«Тыва автотранс» каттыжышкынының Чадаанада автобүдүрүлгези сөөлгү үеде автотранспорт ажыглалын экижидип шыдавайн, ооң ажыктыын кудуладып, чүъктер сөөртүлгезиниң организастаашкынын суларадып, шоолуг эвес көргүзүглер чедип ап турар. АТБ-ниң удуртукчулары автопарктың техниктиг байдалын экижитпейн, ооң ажыглалының контролюн суларадып, коллективте бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың корум-чурумун быжыглавайн турарындан ындыг байдалдар тывылган. Харын-даа артык бижилгелер кылыр чоруктар көвүдээн.

Чолаачыларның хүн бүрүде смена дургузунда кылыр ажылы тодараттынмас маршруттар, чүъктер, орук документилеринге айыттынмас, автомобильдерни чүгле оларның херглээн организацияларынче чорудуптар. Аңаа олар канчаар ажыглаттынып турарында контроль чок. Кээп дужааттынып турар орук документилери хөй эдиглерлиг, артык бижилгелерлиг. Түңнелинде көзүлдүр-ле меге камналгалыг (бензин чарыгдалының талазы-биле) боол турда-ла, удуртукчулар ол байдал-биле эптежип калган, оон ажык харап, билбээчеңнеп эрттирип турарлар.

Автомобильдиң хөлезилеп алган организацияларының удуртукчулары кылдынган ажылдарының дугайында справка бээрде, чижең кижилерниң айынга кирип, артык бижилгелер бээри база чаңчылчаан. Чадааның үлетпүр комбинадынга январь айда чүък сөөрткен автомобильдерниң 18 орук документилериниң тозунда 15-15 тонна артык бижилгелер кылдынган. Кызыл — Чадаана аразынга машина бүрүзүнге артык рейс бижиттинген. 31995 тонна-километрниң өртээ кылдыр 1382 рубльди АТБ куруг черге төледип алган. Ол артык бижидилгелерни комбинаттың удуртукчулары сагыштыы-биле кылган.

Ындыг янзылыг артык бижилгелерни Чадааның септелге-тудуг эргелели, «Тывакоммунэнерго» салбыры, Чадаана орук септелге-тудуг эргелели, чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелели, совхозтар аразының КМК-зы база болдургулаан.

Ындыг чоруктар күш-ажылчы эвес орулгалар алырының бир аргазы деп чүве билдингир хиреде-ле, чамдык удуртукчулар ажылчын арыннүүрү чок улусту ынчаар деткип, оларга меге ажыл төлевирин, меге камналга дээш шаңналдар төлеп берип турган. Артык бижилгелер болдуруп турган чоруктары болгаш ажыл организастаашкынында учёдунда четпестери дээш Чадаана АТБ-ниниң директору М. С. Ооржакка, кол бухгалтери А. Г. Жаткинага, Чадааның райүлетпүр комбинадының директору И. Д. Ооржакка, кол бухгалтери Ч. К. Куударга шыңгыы дооңгулдаларны район комитеди бергеш, М. С. Ооржактың, Ч. Д. Ооржактың, Ч. К. Куударның бир-бир айларда алыр шалыңнарын тырттарын база шиитпирлээн.

МУГУР-АКСЫ

«Күш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселди күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын «Мөген-Бүрен» совхозтуң дирекциязының күүседип турарының талазы-биле айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан.

Күш-ажылчы эвес орулгалар алыр чорук-биле демисел чорударының план хемчеглерин совхозтуң дирекциязы ажылдап кылган болгаш олче угланыышкынныг ажылдарны чорудуп, 1987 чылдың ийи айларында малчыннардан хуузунда малынга берген мал чеми дээш 2579 рубльди совхозтуң кассазынга төлеттирген, автомашиналарны ажылчыннар болгаш специалистерниң ажыглааны дээш 1544 рубльди төлээннер.

Ынчалза-даа совхозтуң дирекциязы камналга болгаш хумагалыг чорукту ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге чедир алыр, хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин камгалап, кадагалаар, аңаа төтчеглекчи чорукту болдурбас, ажыл-агыйжы эвес, алыксак-чиксек чоруктар-биле баш удур демиселди четпес боттандырып келгени контролёрларның хыналдазындан илерээн.

Совхозта күүседир хуудус ёзугаар беш ажылчыннардан 6714 рубль өрелерни узун хуусаада тыртып турар. Суурда чурттап турар кедээ интеллигенциялар: башкылар, эмчилер халас төлевирге тургаш, бажың хөлезизин 22 кижи 1122 рубльге, чырык төлевири 55 кижи 5206 рубльге ажыр чарыгдап өрелиг болганнар. Бухгалтерияның талазындан халас ачы дуза чедирериниң төлевириниң хемчээлин тодаргай тургуспаан болгаш артык чарыгдал дээш тус-тус кижилерден тыртып албайн турар.

Чамдык ак сеткилдиг эвес кижилерниң талазындан совхозтуң улуг деңзилиг малдарын орнап, солуур чорукларга удур совхоз дирекциязының талазындан ажылды кошкак чорудуп турар.

Совхозтуң балансызында 41 автомашинадан 24-ү, 17 трактордан 8-зи ажылдап турар. Артканнары янзы-бүрү чылдагааннар-биле үрелген. «С-100» деп маркалыг тракторну үрелгени-биле черде ийи чыл иштинде чыдып, артык кезектери тоймаглаттынган черже «кире берген». Ооң балансылыг өртээ 2700 рубль. Чурттакчы бажыңнар чанында 7 автомашина, 2 трактор янзы-бүрү чылдагааннар-биле ажыглаттынмайн, «өлүг сүнезиннер» болуп турар.

Чиг эътти кадагалап турарында четпестер хөй. 117 хураган, 472 хой кештери районнуң херглекчилер ниитилелиниң белеткелдер конторазының складынче дужааттынмайн чыдып турар.

Мал чеминиң кадагалалынче болгаш шыгжамырынче кичээнгейни кошкатканындан 2 тонна мал чеми 224 рубль түңге балансылыг өртек-биле үндүр бижиттинген.

Партия, чазактың доктаалын тодаргай угланыышкынныг-биле күүсетпейн, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктар-биле эптежип, ажыл-херекти эде тургустунуушкунуң негелделеринге дүүштүр тургуспайн турары дээш совхозтуң директору О. А. Ооржакты комитеттиң хуралындан шыңгыы дооңгулданы хүлээткен. Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын совхоз директору О. А. Ооржак комитетке аазаан.

БАЙ-ХААК

Балгазын суурнуң ясли-садынга чоруткан хыналда үезинде аъш-чем складынга чамдык продуктулар (199 рубльге) четпес, чамдык продуктулар (103 рубльге) артык боол илерээн. Четпейн турар продуктулар чигир болгаш дрожжи болган. Бо ясли-садка аъш-чем чарыгдалының хажыдыышкыннарын моон мурнунда улусчу кон-

Фото-чуруктар буруудадып тур

АЖЫГЛААЛ ЧОК

ЧУРУКТА: Бо самолёт Кызыл хоорайның кыдыында чиңгир ногаан арыгдан хөрээн көзүлдүр чүткүп үнүп орган дег, чайырлыг ак апарган көстүп турар. Ооң мурнуу талазында ногаан ыяштарны олуртуп, чанын аяв кирир чаагайжыткан.

Ол чурумалдыг черде тургускан самолёттуң бо чоруун көргеш, фоточурумал-дыр деп үнелеп-даа болур. Ынчалза-даа Кызыл хоорайның уругларынга таарыштыр кылган самолётта бо кафе мынчага чедир эки ажылдаваан. Ооң чанынга чаштар-даа чыылбастаан.

1986 чылдың чайынында ол хагдынчак турган. Чайгы хүннерде бичии оолдар ооң кырынче үнүп, чайлы бер чазып, ойнап кырлаар турдулар. Чылдың чылыг үелеринде-даа ону ажытпастаан. Чурумалдыг чараш аяңда ол самолёт ам хирленип, «чудай» берген турар. Ону катап ажыглалга киирер талазы-биле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

АЙЫЫЛДЫГ ЧАГЫЛАР

Кээп дүжер чыгай берген, ийленчек чагылар кайда деп? Кызыл хоорайның Первомайская, Пролетарская, Беспалова, Крюкова болгаш оон өске-даа кудумчуларында, чанында бажыңнарның кырынче кээп дүшкү дег, коргунчуг чагылар бар.

Ооң чижээнге Пролетарская кудумчузунда электри трансформатору тургускан чагыларны бо чуруктан көрүңер даан. Чанында бажыңның кырынче кээп дүжеринге белеткени берген. Чүгле мурнунда үстүрүп каан ийи чагы оларның «тынын» тудуп турар.

Хоорайның ол кудумчуларының хирлиг, чударгайы база кончуг. Кудумчулары ырак-дагыр. Ол ийленчек чагылар-ла айыылдыг-дыр. Электри удазыннары кошкан чагылар күштүг хат келир болза, улустуң кырынче дүжүп болур. Айыылдыг чагыларны чогум кажан солуурул?

Школа болгаш амыдырал

ЧАА НЕГЕЛДЕ-БИЛЕ

Бистиң чуртувуста кадр айтырыын СЭКП ТК-ның январь Пленуму (1987 ч.) чидии-биле илдип үндүрген. Ол айтырыг школага база хамааржыр, чүге дизе келир үениң ажылчыннарын, башкыларын, эмчилерин, инженерлерин баштай-ла школа белеткеп үндүрер болгай. Школа реформазы, ооң кол негелделери өзүп орар аныяк салгалды оларның ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын улуу-биле барымдаалап турган өстүрериңче, өөредириңче, кижизидериңче, ак сеткилдиг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар өөредиринче угланган.

Чүнүң-даа мурнунда оларны эртемнер үндезиннериниң билиглери-биле чепсегленди рери чугула. Бо таварылгада кичээлге, башкы биле өөреникчиниң кады ажылдажылгазынга улуг роль онаажыр. Дыка хөй башкы коллективтери бодунуң кичээнгейин кичээлдиң бедик үре-түңнелдиг болурунче, өөреникчилерниң боттарының болгаш чогаадыкчы ажылын шын организастаарынче, нити билиглерни база чаңчылдарны хөгжүдеринче угландырган. 1200 башкылар, республиканың 32 башкы коллективи боттарының кичээлдерин ажык деп чарлаан. Өөредилге-кижизидилге ажылын организастаарының идепкейлиг аргаларын: семинарларны, лекцияларны, консультацияларны, практикумнарны, беседаны, зачёттарны, экскурсияларны олар кичээлдеринде калбаа-биле ажыглап эгелээн.

Өөреникчилерге ханы, быжыг билиг берип турар башкылардан Н. Е. Мистрюкованы, Х. Б. Ооржакты, Г. Г. Жундону, Кызыл хоорайдан, Самагалдайдан И. И. Шимитти, Ак-Довуракктан Г. И. Максакованы, Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан школазындан В. Т. Моңгушту, Туран школазындан К.-К. О. Моңгушту болгаш өске-даа эштерни бо съезд хүнүнде адап болур. Дуржулгалыг башкыларның ажылы бедик үнелеттинген. башкылар аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Сарыглар Саятыевна Тамдын-оол, улустуң башкызы Арыя Араптановна Алдын-оол, улус өөредилгезиниң 704 тергииннери, 256 алдарлыг аттарлыг башкылар-даа бар. 31 методист башкылар, 128 улуг башкылар уруглар-биле ажылдап турар.

Ындыг болза-даа башкылаарының шынарын бедидер айтырыг бистиң республика школаларында чидиг боор артпышаан. Ортумак башкылар ам-даа хөй. Тожу, Өвүр, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарның чамдык школаларында орус дыл кичээлдери, эге өөредилге куду деңнелде. Эге шеригжидилге белеткелиниң база күш-культура кичээлдерин шыңгыы эде тургузары негеттинип турар.

Бо өөредилге чылында школаларда болгаш уруглар садтарында 711 алды харлыг уруглар өөренип, кижизиттинип турар. Келир өөредилге чылында оларның саны көвүдей бээри билдингир. Ынчангаш школаларга болгаш уруглар садтарынга оларны тургузар немелде шөл тып бээри улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының дорт херээ. Ону шиитпирлээринге чер-чер Советтериниң, бааза бүдүрүлгелериниң дузазы эргежок чугула.

Реформаны боттандырарының, республика школаларынга кадрларны белеткээриниң бир кол угланыышкыны—бааза бүдүрүлгелер-биле кады өөреникчилерни күш-ажылга өөредири, оларны кижизидери болгаш мергежилди шын шилип алырынче углап баштаары болур. Мындыг кады ажылдажылганың түңнелинде күш-ажыл кичээлиниң өөредилге-материалдыг баазазы элээн экижиир. Ам хол-биле кылыр ажылдарның 129, автомобиль өөрениириниң 48, кодээ ажыл-агый механизастаарының 35, профугланыышкынның 104 кабинеттери ажылдап турар апарган. Реформа чылдарының үезинде бааза бүдүрүлгелерде 248 бүдүрүлге цехтерин болгаш участоктарын ажыткан, 1780 ажылчын туруштар деригтинген. «Сукпак», «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», «Торгалыг» совхозтарда бааза бүдүрүлгелер болгаш школа бир демниг кады ажылдап турарлар.

Амгы үеде республиканың школаларында янзы-бүрү 34 мергежилдерге белеткел чоруп турар. Ортумак школаларның доозукчуларының чеден сес хуузу эрткен чылын бышкак билигниң аттестады-биле катай өөренип алган мергежилин айтып каан шынзылгаларны алган. Оларның үжен хуузу мергежилиниң аайы-биле ажылдай берген, он ийи хуузу алган мергежилиниң аайы-биле улаштыр өөренип чорупкан. Артканнары өске өөредилге черлеринде азы чепсектиг күштерниң хүрээлеңинде албан эртирип турар. Ынчалза-даа чамдык өөреникчилер чогуур мергежилге өөренип алгаш, оозун ажыглавас, ажылдаар күзели чок болур. Ол бистиң четпес ажылывыс түңнели. Ынчангаш бистиң хүлээлгевис — профугланыышкынны болгаш бүдүрүлге өөредилгезин тускай сорулгалыг болгаш эки шынарлыг чорудары.

Бо чылдан эгелеп сески классчыларны профтехучилище баазаларынга, тудуг мергежилдеринге өөредип эгелээн. Ол мергежилдерни шиңгээдип алыры-биле 610 кижи өөренип турар. 7-8 класстарның өөреникчилерин мергежилге өөредириниң айтырыы улуг кичээнгейни негеп турар, чүге дизе, кодээ черлерде ортумак болгаш сес чыл школаларының материалдыг баазалары ам-даа кошкак. Моон ужурундан Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем, Өвүр районнарның школаларында программаның негелдези күүсеттинмейн турар. Ынчангаш күш-ажыл кичээлдериниң чаа программазынче шилчиири бо районнарда школаларның бааза бүдүрүлгелеринден, улус өөредилгезиниң органнарындан немелде мастерскаяларны тударын, оларны дериг-херексел болгаш чиг эт-биле хандырарын негеп турар.

Амгы үеде үстүкү класстарның үш муң беш чүс өөреникчилери кодээ ажыл-агый мергежилдеринге өөренип турар, ынчалза-даа өөредилгени бүдүрүлге ажылы-биле холбаштырары ам-даа оожум шиитпирлеттинип турар. Үстүкү класстарның өөреникчилеринден тургустунган чаңгыс-даа механизастаттынган звено республикада чок. Ооң-биле чергелештир бүдүрүлге бригадалары совхозтарның тускай бригадазы, фермазы азы салбыры болбайн турар. Кодээ черлерде школалар өөреникчилерниң ажыктыг күш-ажылын канчаар организастаарыл деп айтырыгны мынчага чедир долузу-биле шиитпирлеп шыдаваан.

Күш-ажыл база бүдүрүлге өөредилгезиниң башкылары чедишпес, оларның чүгле үжен хуузу чогуур эртемниг. Бүдүрүлге өөредилгезиниң болгаш күш-ажыл кичээлдериниң башкыларының профессионалдыг база методиктиг белеткелин бедидерин Чырыдышкын министерствозу бодунуң сорулгазы кылдыр салган. Күш-ажыл кичээлдерин, ниитилелге ажыктыг күш-ажылды, өөреникчилерниң профугланыышкынын, профессионалдыг белеткелди шын организастаарының талазы-биле реформаның негелделери күүсеттинмээн. Ынчангаш бааза бүдүрүлгелиг школаларның ажылын, салдынган программаны күүсеткениниң хыналдазынга болгаш өөреникчилерниң күш-ажыл чаңчылдарын эки шиңгээдип алырынга улуу-биле эде тургустунуушкунну чорудары эргежок чугула.

Реформаның база бир кол угланыышкыны — өөредилге болгаш класстан дашкаар ажыл үезинде өзүп орар салгалды коммунистиг ёзуга кижизидери болур. Школаларда класстан дашкаар ажыл үезинде кижизидилге ажылын чорудуп турар-даа болза, ооң ажыктыы ам-даа куду боп турар. Ооң ужурундан өөреникчилер аразында кем-херек үүлгедиишкиннери безин таваржып турар. Ындыг үүлгедиглерниң саны Кызыл хоорайның, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Өвүр, Тожу, Мөңгүн-Тайга, Эрзин районнарның школаларында көвүдээн. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарында байдал база нарын. Адаттынган районнарда элээдилер-биле кижизидилге ажылы кошкак чоруттунуп, оларның сонуургалдарын эки өөренип көрбээнинден, солун чүүлдерже хаара туттпаанындан, класс башкылары күш-ажылчы коллективтер, ада-иелер-биле чедир ажылдавайн турарындан, эрге-хоойлу кижизидилгезиниң система чогундан, өөреникчилерниң ботэргелел органнарының ажылдавайн турарындан ындыг таарымча чок болуушкуннар тыптып турар. Чамдык башкылар өөреникчилерниң бот ажылын организастап чорутпас, оларның өг-бүледе амыдыралының байдалы-биле таныштпайн турар.

Бажың-Алаак, Арыскан, Сарыг-Сеп, Сукпак, Кызылдың № 4 школазында өөредилге-кижизидилге ажылы мурнукузундан экижээн. Школалар клуб болгаш культура бажыңнарын, библиотекаларны, стадионнарны эвээш ажыглап, хөй-нити организацияларының, ада-иелерниң дузазын ажыглавайн турар. Янзы-бүрү бөлгүмнерни тургускаш, оларны удуртуруун бүдүрүлге комсомолчуларынга, бааза бүдүрүлге специалистеринге, ада-иелерге чүге дагзып болбас деп. Олардан тургустунган бөлгүмнерни удуртуп турар кижилер бары бар, ынчалза-даа коңчуг эвээш. Бо хамык четпестерни чайладып шыдаптар болзувусса, кем-херек үүлгедиишкиннери эвээжээр, өөреникчилерни ажыктыг күш-ажылга ажыглаарынга дузалаар дээрзин бөгүн съездиге чугаалаар ужурлуг бис.

Реформаны амыдыралга боттандырары башкы кижиниң ак сеткилдиг ажылындан хамааржыр. Ооң амыдырал-чуртталгазының байдалындан ажылдың түңнели дыка улуг хамаарылгалыг. Сөөлгү чылдарда аныяк специалистерни чурттаар бажың-биле хандырып турар апарган, чер-чер Советтериниң, совхозтарның удуртукчуларының талазындан башкыларже кичээнгей улгаткан. 1986 чылда 126 башкы квартирага чедиңген. Башкыларның ам-даа 500 хире өг-бүлелери бажың алыр оочурда туруп турар. Башкыларның эмнеттинип, дыштанып ап болур хире профилакторийи база чок.

Школа реформазында айыттынган айтырыгларның чүгле эвээш кезии шиитпирлеттинген. Ук ажылды негелдеге чедир тургузары улус өөредилгезиниң эде тургустунуушкунундан, башкы болгаш ада-ие бүрүзүнүң харысалгазын бедиткенинден улуг хамааржыр. Ол дээш туржур ужурлуг бис.

Л. МАРЧЕНКО,
чырыдыышкын министриниң оралакчызы.

ТОДАРГАЙ ДААЛГАЛАРЛЫГ

Кызыл районнуң Сукпак ортумак школазында 580 ажыг өөреникчилер өөренип турар. Ол республикада ортумак санныг өөреникчилерлиг школага хамааржыр. Ында организастап чорудуп турар өөредилге - кижизидилгелиг ажылының чамдык талалары-биле таныштырып көрейн.

Эртенги кичээлдер эгелээр мурнунда школага келгеш директорну, ооң оралакчыларын, башкыларны турза чогуур кабинеттериниден тыппас сен. Оларның кайда барганын айтырыптар кижи база тывылбас. Чапсар үезинде деви деп, ыңай-бээр чүгүржүп кижи таварып каапкы дег кайы-хамаан чок маңнажыр өөреникчилер черле көзүлбес. Бо бүгүнүң ужуру чүдел дизе, удуртукчулар, башкылар баш удур класстарда шагда-ла четкилеп келгеш самбырага кичээлге өөренир темага хамаарышкан чүүлдерни бижип, шыйып, чуруп, көргүзүг материалдарын эңмелеп ап чаңчыга бергеннер. Черле класстарга ажылдап хүнзээр чурумнуг апарганнар.

Класстан дашкаар ажылдарны шупту хуваажып, планнап алган чорудуп турарлар: неделяның ийи хүнү бир администратор эртенгиниң 7 шактан кежээкиниң 9 шакка чедир бүрүн харыылаар. Вторник, четверг хүннеринде директор, понедельник, пятница хүннеринде директорнуң оралакчызы, среда, субботада класстан дашкаар ажылдар организакчызы хайгаараар. Хүндүскүнүң үш шактан кежээниң 6 шакка чедир бөлгүмнер, секциялар кичээлдерин оларның удуртукчулары организастыг болгаш үре-түңнелдиг эртирип турарлар.

Кылган, бүдүрген ажылдарның түңнел анализин, оларның утка-шынарын барымдаалап дораан чорудуп турар. Чижээлээрге, пионер ажылының талазы-биле чыыштарның түңнел анализин класс башкыларының чөвүлел хуралынга чугаалажып, сайгарып турар. Чамдык айтырыгларны профэвилел, комсомол комитединге, школа чөвүлелинге, ада-ие комитединге, директорга хуралга база оон-даа өске черлерге саналонал солчуп, шиитпирлеп турар. Ооң түңнелинде макталшаңналга киирер кижилерни тодарадыр, ажылды эде тургузарын башкыларга сүмелээр, чамдыктарын дужаалгадаа демдеглээр. Ол чорук чамдык башкыларның харысалгазын бедидеринге дузалап турар. Мындыг ажылчорудулганың түңнелинде «киришпес», «кылбас», «ыттавас» кижилерниң саны кызырылган.

Коммунистер шупту тодаргай даалгаларлыг, парторганизацияның мурнунга отчёттуг. Хөй-нити организациялары тускай дагдыныкчыларлыг, кураторларлыг. Өөредилгениң түңнелин эге, ортумак болгаш үстүкү класстар башкылары боттары хостуу-биле шиитпирлеп турар. Өөреникчилерниң билииниң шынарын эртем башкылары тодарадыр ужурлуг. Бо принцип ёзугаар школа администрациязы башкыларга бүрүнү-биле идегеп турар. Эреңгейлээр, хуу сүрер деп чүве мында көңгүс чок. Эде тургустунуушкун көскүзү-биле боттанып турар деп чүве илдең.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы «Сукпак» совхозтуң база бир салбыры апарган. Оларга чогуур техниканы, черни быжыглаан, чек дептержигежин тывыскан.

Кичээлинге келген кижилерни олуруштурбазы-биле янзы-бүрү чылдагааннар чугаалаар башкылар чок апарган. Кичээл бүрүзүн ажык деп чарлаан. Ынчалза-даа башкыларның методика талазы-биле деңнели чаңгыс аай эвес-ле болгай. Шуптузу деңдески, тергиин болуп турбазы чугаажок, четпес чүүлдер база туруп келир. Кол чүве—башкылар бодунуң ажылының утка-шынарын ныы билип, ханы эде тургустунуушкуннуң «чадаларын» эртери. Сукпак ортумак школазы ону эртип турары ол.

Школаның шимелдезинде эрээн-шокар артык дерилге чок. Ооң директору Борбак-оол Иргитович Араптаң черле кызымакай, негелделиг ажылдап турар.

М. ДАМДЫНЧАП.
Кызыл хоорай.

• • •

Лилия Николаевна—республиканың хоочун, дуржулгалыг башкыларының бирээзи. Ол башкы ажылынга 25 чыл, школа директорлап 9 чыл ажыг ажылдап келген. Кызылдың № 4 школазын удуртуп келген үезинде школаның өөредилге-кижизидилге ажылы экижип, республиканың эки школаларының санында кирген. Школаның коллективи реформаны боттандырар дээш чогаадыкчы инициатива, чаа дилээшкиннер-биле ажылдап, башкылаашкын болгаш кижизидилге ажылында эргижирээн арга-методтардан дидими-биле уштунуп турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 4 школазының директору, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы, «Улус өөредилгезиниң тергиини» херек демдээниң эдилекчизи, республиканың башкылар съездизиниң делегады Л. Н. Деменская.

• • •

ЧОГААДЫКЧЫ ДУРЖУЛГА

Нити болгаш профессионал школа реформазын амыдыралга боттандырар дээш Чөөн-Хемчик район тыва дыл, литература башкылары кичээлдерин чогаадыкчы ёзу-биле эртирип турар. Тыва дыл методкаттыжыышкынындан тускай мергежилдиг 29 башкылар хаара туттунган.

Районнуң улус өөредилгезиниң методкабинединиң эргелекчизи Светлана Кыргысовна Моңгуш каттыжыышкынның билдилиг удуртуп, башкылаашкынның чаа чүүлдерин мептередир сорулга-биле хууда отчёттарны дыңнап, ажык кичээлдерни эртирип, арга-дуржулга солчулгазының семинарларын доктаамал чорудуп турар.

Секциялар хуралдарынга эртем аайы-биле илеткелдерни дыңнап, сайгарып турар бис. Мурнунда илеткелдерни чүгле теория кырынга номчуур турган болза, ам башкыларның дуржулгазы-биле таныштырып, кичээлдер-биле холбап, янзы-бүрү көргүзүг материалдарын, солун аргаларны илеткелчилер херек кырында көргүзүп, чугаалап берип турар. Чижээлээрге, № 3 школаның башкызы М. Ч. Караңнаар «Кошкак шиңгээдип алыр уругларны кижизидери болгаш өөредириниң чамдык аргалары», Шеми школазының башкызы А. Д. Моңгуш «Өөреникчилерни номчуурунга хандыкшыдары» деп илеткелдерни бедик деңнелге кылган.

Башкылар чаа ёзу-биле ажылдаарының ажыктыг аргаларын тып, хөй номчуттунуп, кичээлдерни амыдырал-биле холбаарынче, чаа материалды өөреникчилерниң ханы билип алырының хевирлерин чугаалажып, сайгарып турар. Тыва дыл башкызы, «Улус өөредилгезиниң тергиини» херек демдээниң эдилекчизи Дарыш Чымбаевна Севээн чогаадыкчы дилээшкиннер-биле ажылдап турар. Ол кичээлдерге музей-кичээлдерни эртирип, уругларны тыва чоннуң эрткен төөгүзүн хүндүлээр, ону деэеп салгаар чорукка кижизидип, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары-биле ужуражылгаларны доктаамал чорудуп турар.

Шеми школазының башкызы О. Ш. Седип тыва дыл кичээлдеринге янзы-бүрү грамматиктиг оюннарны («Балыктаашкын», «Состерниң номчууру», «Үжүктү неме»), ребус, кроссвордтарны ажыглап, төрээн чогаал кичээлдери-биле харылзаштырып турар.

Өөреникчилерни тыва дылды ханы билир кылдыр өөредири оларның өске эртемнерни чедиишкиннииг шиңгээдип алырынга улуг ужур-дузалыг.

С. САРЫГЛАР,
Чадаананың № 1 ортумак школазының башкызы.

Эртем—кодээ ажыл-агыйга

СИБИРЬНИҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНГЕ БОЛГАШ ФЕРМАЛАРЫНГА

Сибирьниң кодээ ажыл-агыйының мурнунда чооку 25 чыл иштинде аъш-чем продуктуларын бүдүрерин үш катап улгаттырар сорулга салдынган. Ону шиитпирлээр дээш ВАСХНИЛ-диң, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының база Медицина эртемнериниң академиязының Сибирь салбырларының элээн каш муң эртемденнери ажылдап турар. Оларның күженииишкиннерин «Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң агроүлетпүр комплекизи» программа каттыштырган, а ол «Сибирь» деп улуг программаның тудуш кезээ болуп турар. Амгы практиктиг түңнелдер дугайында ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының президиумунуң даргазы академик Петр ГОНЧАРОВ-биле ПМА-ның корреспондентизи беседалашкан.

—Кодээ ажыл-агый эртемденнериниң Сибирьде шиитпирлеп турар кол айтырыглары кандыгыл?

— Мында бистиң эң-не сурагжаан тудугларывыс, эң байлак тывыш черлери бар болгай. Бээр чүс-чүс муң кижилер кээп турар. Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк чурттугларының саны ам безин 30 миллион кижи.

А Сибирьниң кодээ ажыл-агыйының кол-ла айтырыы—ооң деңнелин доктаамалчыдары. Бо дыка берге сорулганың эң чугулалары болза — тарылга шөлдериниң структуразын экижидери, чер ажылының база технологияның зона системалары, тараа болгаш сад культураларының дүрген быжар болгаш кышка шыдамык сорттарын өстүрери. Мал ажылында — малдарның сибирь хевирлерин болгаш уксааларын тургузары, мал чеми бүдүрериниң база малды ажаарының технологиязын сайзыраңгайжыдары. Адак соонда, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң чаа аргаларын шиңгээдири, дүжүттүг баш удур көрдүнген деңнел чедир алырының девискээр методикаларын, агрохимия аргаларын чогаадыры. Шиитпирлээр айтырыглар хөй, ынчангаш ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының 42 албан черлеринден аңгыда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының 13 эртем коллективтери, Медицина эртемнериниң академиязының Сибирь салбырының 4 институду, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң 20 дээди өөредилге черлери болгаш 70 ажыг өске-даа эртем организациялары хаара туттунган.

Сибирьге кодээ ажыл-агыйны чедиишкиниг чорударынга ажып эртер арга чок моондак болза кадыг-дошкун климат деп үргүлчү санап келген болгай. Ындыг турбуже ССРЭ-ниң тараа талазы-биле доктаамал балансызын Сибирь хөй чылдарда деткип келген. Чер ажылының сибирь системазының чажыды чүдел?

— Шын, чайы кыска —80—100 хүн, эвээш харлыг, соок кыш, күзүн чажар көк-тараа ышкаш безин шыдамык культуралар өлүп каар, болганчок болур кедергей кандаашкын.

Агротехника талазы-биле бүгү политиканың үндезини кылдыр Сибирьге аңгылап чорудар чер ажылының экологтуг принцивин шилип алган. Агаар-бойдустуң янзы-бүрү байдалдарында ажыглаар зона технологияларын ажылдап кылырын дооскаш, практикага ажыглаары-биле берген бис. Оларның чамдызы таарымчалыг чылдарда эң-не эки кылдыр боттарын көргүзер, өскелери таарымча чок чылдарда кагаралды эң-не эвээш болдурарынга чедирер. Зона системаларын Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң 4184 ажыл-агыйларынга кылган.

Ам сибирь тарылга шөлүнүң гектар бүрүзү ортумаа-биле 13—15 центнер дүжүттү берип турар, а чайгы арыг аңгыска бээри 18—20 центнер. Чер ажылының зона системаларының ачызында тарылга шөлүнүң продуктулууун чер бүгүдеге гектардан-на 20—22 центнер чедирип болур.

— Бир эвес зона системаларын чаа бедик продуктулуг, кандаашкынга база ооң-биле кады соокка удур сорттар-биле немептер болза, түңнел оон-даа бедик болур аа?

— Селекцияның тос төптери сөөлгү он чылда Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке кодээ ажыл-агый культураларының 100 хире сорттарын шенээш, бүдүрүлгеже киирген. Селекционерлер кол кичээнгейни тараа культураларынче салып турар. 50 сибирь сорттарын тургускан, 26-зын райончуткан. Новосибирская-67 деп кызыл-тас мында дыка нептерээн. Оон хлеб быжырарга дыка эки болур. Ооң-биле ийи чартык миллион гектар черни тарып турар. Чүгле ол кызылтастан алган немелде продукцияның өртээ ВАСХНИЛ-диң бүгү эртем албан черлерин тударынга чарыгдалдардан хөй болуп турар.

Сибирь селекциязының бүгү сорттары бедик дүжүттү берип болур аргалыг. Чижээ, Новосибирская-67 гектардан-на 67 центнер, а Новосибирская-81 — 81 центнер чедир дүжүттү берип шыдаар аргалыг. Ынчалзажок, боттуг байдалдарда оларның дүжүдү 35—39 хире центнер болуп турар-дыр.

Тус черниң селекциязының сорттары-биле нити шөлдүң үштүң ийи кезиин чаштырып турар. 1990 чылда Сибирьниң барык бүгү тарылга шөлдеринге оларны чаштырар.

— Күзүн чажар кызыл-тасты ортаа дилиндекте улуг аргаларлыг культура деп адап турар. Ону Сибирьге өстүрер талазы-биле перспективалар кандыгыл?

— Чоокка чедир-ле Сибирьге күзүн чажар культураларны өстүрүп болбас деп санап турган. Ынчалза-даа Мироновская-808 биле Алтайга чоруткан бистиң дуржулгаларывыс олар Сибирьге-даа келир үелиг дээрзин көргүстү.

Ийи чыл мурнунда сибирь селекциязының күскү кызыл-тазының баштайгы сорту Альбидум-12-ни райончуткан. Ол — 25-тен 40 центнер чедир дүжүттү берип болур күштүг кызыл-тас.

Сибирьниң тараажылары күскү көк-тарааның ийи чаа сортун — Короткостебельнаяны (Кыска-сыптыг) база Театра-короткаяны (Кыска-театра алган). «Элитное» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйынга оларның дүжүткүрү гектардан-на 46 центнер болган.

1990 чылда Сибирьниң бүгү тараа шөлүнүң 20 хуузун күзүн чажар культуралар ээлээр. Сибирь селекционерлериниң чедип алган чүүлдерин шөлдерге боттандырары тарааның аңаа нити чыылдазын 30—31 миллион тонна чедирер арганы бээр.

— Кижиге, артында-ла соок чурттуг сибирьжиге, чүгле хлеб херек эвес-ле болгай?

— Келир үеде Сибирь бодунуң чурттакчыларын хандырып шыдаар. Мал ажылы мында орулгалыг болуп турар. Бодунуң сүдү бар, ол ооң мурнуу чүгүндээзинден арай аар өртектиг, ынчалза-даа сөөртүп аппарып турар кургаг сүттүң өртээнден бүдүн чартык катап чиик.

Сибирьниң инектери үр үеле турум ажаалда үезинде арай аарычал, продуктулуг чоруу чамдыкта чавызай бээр. Ынчангаш маңаа тускай уксааларны тургузары чугула болуп турар.

Мыйыстыг бода малдың кара-шокар уксаазының сибирь хевири калбарып нептереп турар, ооң продуктулуу чылда 4500 килограмм, ол комплекстиң орулгалыг болурун хандырарынга четчир.

Гоштино-фриз бугаларын ажыглап, кара-шокар инектерниң чаа хевирин тургузуп турар. Ооң ортумак сүткүрү 5500—6000 килограмм, үскүрү 3,5—3,7 хуу. Сахалинде «Тимирязовское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында голштино-фриз инектерниң продуктулуу бирээзинден-не чылда 7000 литр безин чедип турар. Ол дээрге чурттаэң продуктулуг кодан-дыр.

Кодээ ажыл-агый эртеминиң улуг төвүнүң удуртукчузу кижи— силер чедип алдынган чүүлдерни канчаар үнелеп турар силер?

— Эрткен чылдарда хөйнү өөренип алдывыс. Ынчалзадаа ам алдынган чүүлдер чүгле эгези-дир. Бо чер оон хөйнү бээр аргалыг. Шынааларда 3 миллион гектар мал чеми бээр, одарладыр черлер бар, оларның чүгле 20 хуузу ажыглаттынып турар-дыр. А Сибирьниң санап четпес хөй хемнери, хөлдери? Балык ажыл-агыйынга ол колдуунда ажыглаттынмайн турар. Мелиорацияның аргалары улуг, эки суггарар болза, мында тарылга шөлдери Кубаньныы-биле маргылдажып болур. Иви ажыл-агыйы — аъш-чемниң улуг курлавыры. Сад ажыл-агыйын хөгжүдер херек. Минералдыг чемишчидилгелер эвээш ажыглаттынып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Сибирьниң черлерин билдилиг, чөп ажыглаары негеттинип келген.

Сергей ЯКУШИН.
(ПМА).
Новосибирск.

делегей медээлери

ВАРШАВА ЧААГАЙЖЫЫР

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Першинниң дамчытканы болза: Польшаның найысылалында часкы улуг шеверлээшкин ажылы эгелээн. Ол чүгле коммунал ажыл-агый черлериниң ажылдакчыларының эвес, харын хоорайның бүгү чурттакчыларының херээ болу берген. Ооң сорулгазы кышкы үе эрткен соонда бажыңнар чанын болгаш кудумчуларны, скверлерни болгаш парктарны арыглап аштаары, коммунал албан черлериниң ажылында четпестерни чайладыры-биле тодаргай хемчеглерни ап чорудары.

Варшаваның янзы-бүрү районнарында холунда блокнот туткан хөй кижилерни көрүп болур, олар үлетпүр бүдүрүлгелериниң, чуртталга кварталдарының девискээрлерин хынап чоруп турарлар. Чамдыктары ажылының аайы-биле, өскелери хөй нити эгелерге ажылдап турарлар. Боттарының күжениишкиннерин Варшаваның хоорай эргелелиниң, санэпидстанцияларының, милиция органнарының төлээлекчилери, ажылчын-тараачын инспекцияның контролёрлары каттыштырып алганнар. Бригада бүрүзү чүгле бүдүрүлгелерни, кудумчуларны болгаш бажыңнар чанын хынаар эвес, контролёрлар магазиннерже, хөй-нити чемненилгезиниң черлеринче кирип, оларның санитар байдалын, дезинфекция кылыр чепсек-херекселдиң барын сонуургап турарлар. Санитария нормазын үрээн таварылгада штраф төледип турар. Четпестерни чайладырының хуусаазын ол-ла черинге доктаадып тургузар.

ИНДИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның даштыкы херектер министри Н. Д. Тиваринин индий чазактың экономика талазы-биле политиказы мурнакчы технологияны болгаш эртем-техниканың чедиишкиннерин калбаа-биле шиңгээдиринче угланган деп медеглээнин СЭТА-ның корреспондентизи Л. Котов дыңнаткан.

Бүгү делегейниң экономиктиг шуулганы биле Индияның машина тудуушкув үлетпүрүнүң конфедерациязының организастааны ажылхерекчи бөлүктерниң төлээлекчилериниң Делиге болган бүгү-делегей ужуражыышкынынга чүве чугаалааш, министр мынча деп медеглээн. Индия даштыкы чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа хөгжүдер. Ол политика чүнүң-даа мурнунда чурттуң экономиказын кодүрериниң болгаш ону модернизастаарының чугула апарганы-биле тодараттынып турар.

Индияның Эртемнер академиязының кежигүнү, парламент кежигүнү Ч. Ш. Трипатхи республиканың Совет Эвилели-биле бүгү талалыг кады ажылдажылгазы, ылаңгыя эртем, техника болгаш экономика талазы-биле кады ажылдажылгазы чурттуң ол сорулгазынга бүрүн дугжуп турар деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Үл кады ажылдажылга ийи чурттуң кайызынга-даа ажыктыг болгаш тайбыңның херээнге улуг салдыышкынны киирип турар. Индия биле ССРЭ-ниң аразында эртем-техниктиг харылзаалар амгы үеде онза шапкын хөгжүп орар. Совет болгаш индий эртемденнериниң кады кылган шинчилелдери көскү түңнелдерни бере берген деп, эртемден чугаалаан.

РЕЙГАННЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Николай Туркатенконуң дамчытканы болза: Ак бажыңга болган парлалга конференциязынга ракетага удур камгалалды кызыгаарлаар дугайында совет-американ керээни «калбаа-биле тайылбырлаары» дээр чүүлче шилчиириниң планнарының артында космоска «сылдыстар дайынының» программазының тургустунган кезектерин шенээринге болгаш тургузарынга Пентагоннуң чүткүлү туруп турар деп, президент Р. Рейган билдинген. Бо хүннерге чедир «стратегтиг камгалал инициативазынга чүнү-даа өскертпейн турар» болганда, АКШ ол документиниң чаңчыл болган тайылбырын сагып турган деп, президент чугаалаан. Ынчалза-даа СКИ талазы-биле ажылдарның бурунгаарлап чоруп турарының болгаш СКИ-ниң чепсээн тургузарының хире-чергезин биле РУК талазы-биле керээни ынчаар кызы тайылбырлаары чаа системаларны тургузар талазы-биле бистиң чорудуп турар ажылдарывысты аткааралдыптыш болурун билип каан бис» деп, ол уламчылаан. «Ону ынчаар калбаа-биле тайылбырлаарын силер шагда-ла эгелээн силер. Ону амыдыралга кайы хире болганда боттандырып чорудар силер?» деп айтырыгны аңаа салган. «Кызы тайылбырлаашкынның аайы-биле мурнукузу ышкаш хөделип турар болганывыста амдыызында шиитпир хүлээп албаан болгаш ам дээреде оон үнер дивейн турар бис. Бистиң ону кылырынга чедир элээн үе эрте бээр». Ол документини чок кылырынга белеткелди ону «элээн либералдыг» тайылбырлаарының аргазы-биле чоруткаш, президент кандыг-даа барымдаа чокка Совет Эвилели бодунуң хөделиишкиннери-биле РУК талазы-биле керээден дашкаарлай берген деп бадыткаан. Ындыг сылдакты Каттышкан Штаттар СКБ-2-ни чок кылырынга ажыглаары билдингир болгай.

БУРУУДАКЧЫ

Директорнуң өткүт үнү
Дииниттелип чоруп турган:
«Эрги ёзу эдербээли,
Эде-хере тургустунаал.
Сагыш амыр олурбаңар,
Саазындан адырлыңар,
Чугааңарны эвээжетпеш,
Чурумуңар эттииңер.
Хүлээнгени күштүг
болгай—
Хүлээлгеңер бедидиңер,
Хуудустарда чурагайны,
Хууну, түңну өстүрүңер!»
Шуугаашкындан ажык
үнмээн.
Шупту ажыл туруп алган,
Эргижирээн удуртулга
Эдер туржук, куду баскан,
Бүдүрген эт бракталгаш,
Буруудакчы болу берген:
«Соңгуддага директорнуң
Солужарын дилеп тур
мен».

А. МОНГУШ.

ТЫНЫН АЛГАН

Бедик даглыг черде Свердлов аттыг колхозтуң хой кадарчызының амы-тынын дөрт буттуг өңнүктери — Белка биле Черныш алган.

Турлаандан ырак черге чорааш, хой кадарчызы улуг хар чаап турда, көшке бадып болур черге таварышкан. Хоюнуң хөй кезиин айыыл чок черге аппарып кааш, колхозчу артып калганнарын сүрүп алыр дээш катап ээпкен. Ол үеде хар көшкеге ол бастырып алган. Боду чааскаан ооң кастынып үнүп шыдаваан. Чаңгыс чер чурттугларының холунга ол чүгле миннип келген. Олар ооң амы-тынын алганын болгаш чүү болганын аңаа тоогуп бергеннер.

Көшке батканының соонда ийи шак хире эртенде, ооң чоогунда суурнуң чурттакчылары оларга уткуштур маңнап кел чораан улуг ытты көрүп кааннар. Кижилер көрүп кааш, ыт олардан кортпайн барган, харын-даа оларның бирээзинге халып чедип келгеш, ону даглар уунче чедип чоруур дей берген. Кыштагда турар таңныыл Черныш дээр ытты олар таныш кааннар. Ыттың байдалын көргеш, олар ооң ээзи-биле бир-ле чүве болган-дыр деп билип кааннар. Чаңгыс чурттуглар дагже далажыпканнар. Колхозчулар кыштагга чоокшулап келирге, оларга уткуштур база бир ыт — Белка уткуштур маңнап келген. Хөртүктелген хар чаңынга артып калгаш, ол ээзиниң амы-тынын камгалап алыры-биле үш метр харны казарын оралдажып турган болган.

Ам хамык чүве эрткен. Дөрт даваннынг өңнүктери-биле хойжу бодунуң албанын дагда эрттирип чоруп турар.

А. ШТЕЙГЕР.

СЭТА-ның корреспондентизи.

АНАЙ-ХААКТАР

Лириктиг новелла

Шеригден чоокта чаа халажып келген Начын-болдуң авазы часкы даң-биле деңге чыгыы туруп келген. Кежээ-ле белеткеп алган чээргеннерин ешпээн кестер кырынче уруптарга, алгыг хоолай көөледи дагжай берген. Шайының пажын тиккеш, кочалда суун өлче кудуп чоруй, Кызыл чоктаан оглунуң бөгүн ужуп кээр мен дээнин сакты хонуп келген, бажың иштин чаа арыглап, чүп алыр-дыр эвес бе деп иштинде бодап турган. Шай, дусту сугже каапкаш, даштын кажаала төрүүр чыгаан шилги инээн ажыдар дээш, бажыңындан үнүп келген.

Мурнуу даглар артындан үнгеп унүп орган, бүгү боду херел-биле шыптынган хүн эртежи кижилерге байыр чедиргензиг, тавaар бедип орган.

Кадай кажааны ажыдыптарга, улуг ала бызаа авазының эмиглеринге четпейн, ужа-тура чүткүп турган. Бурган әршээ! «Кужур инээмни, бо чылын база кыс бызаалыг болган-дыр мен. Начын оглумга инек кылып бээр мен. Өгленир-баштаныр болгай. Мал-маган чок канчап чоруур» — деп, кадай өөрүшкүзүн үлежир кижи болза дээнзиг кажаа иштин долгандыр көргүлээн.

Чаа төрээн инээнге көк сигенин каап берген, бызаазы аага бербезин дээш, шокар дөмбүнүгe инээниң аазын саап алгаш, бажыңынга кирип кээрге, шайы дем-не «тывылай» берген болган. Баштайгы аа-биле сүттээн шайын кадай үжен-дөртен хире катап сааргаш, хензин ыяк чуггаш, ооңуң эр ээзиниң чем ижип чорааны улуг шокар шаажаңынга доллур куткаш, чемнеңир стол кырынга камныы копчуг, ийи холдап салып каан.

Шайлап олура, кезеңээниң ийи дес бора талдарының анай-хаактарының салгын аайы-биле шимчеп турарын чаптап, ол талдарны Начын оглун саатыг тургаш, ооң ачазы-биле кады олурткан сактып, бир эвес ол озал-ондакка таварышпаан болза, бо анай-хаактарны база чарашсынып көөр ийик деп бодапкаш, хенертен сырбаш дээн...

Май байырлалын таварыштыр суурнуң арыг-шевери кандыг янзылыг эвес дээш, санитар эмчизи Люба Махмутова инектерлиг шык талазының бажыңнарын кезип чораан.

Начын-оол Кызылче чоруурда: — Удавас кенниң болур уруг чедип келир эвес-пе, авай! Чок черимге келзе, эки уткуп, хүлээп алыр сен көрем, орус кижи эвес-пе — деп, баштактанып каан чүве-дир.

Кадай оглунуң сөстерин шын деп бодааш, столга салыр аъш-чем аймаан — огурец, помидор баштадыр шыырак-ла белеткеп алгаш орган.

Эжик соктаан. Ава: —Чаа, Кириңер — дээш, шала чуп турган пөзүн сы тудуп турган.

— Экии, ава? — дизе-ле орус уруг кирип келген.

— Экии, кызым, эртер, эртер. Дөрже — деп, кадай уругнуң холунда тудуп чораан чемоданчыгажынче топтап көрбүшаан, чалаан.

— Ажырбас, мен мында турар. Үр болбас. Арыг-шевер хынаар — деп, Люба эңне бодүүн сестерин кожуп турган.

— Эртер, столче — дээш, кадай сандайже айыткан.

— Четтирдим — дээш, Люба чепшүлү-биле барып олуруп алган.

Келгени бо-ла-дыр ам. Тывалап билир, ооң-ла экидир дээш, кадай аалыг шайын баштады чемнерин дээжизин столга делгей каапкан.

— Мээң оглум Начын-оол Кызыл чораан. Бөгүн, ам дораан самолёт-биле ужуп кээр. Бис ону маңнар-ла. Күш эки-дир — деп, кадай уламчылаан.

— Начын-оол шагдаа ажылдаар? Мен билир. Мен Люба, Любовь — дээш, уруг чүрээниң дужунга холун салырга, ынак мен деп турары илдең-дир деп ол бодааш: — Ындыг харын, уруум. Начын-оол ынак, ынак — дей тыртып каан.

Ава-биле Люба сагыш-сеткилин чоорту ажытчып, хөөрежип олурда, шилгедек карактарының отчугаштары бүдүү хып турганзыг уруг эдертип алган бо кирип келген.

Ава аймаарай хона бергеш: — Эртиңер, уругларым, эртиңер — дээш, дүрген-не чем шкавындан шаажаңнар ужулгаш, шай куда берген.

— Авамны-даа аар. Мээң баштаамны шын деп бодааның ол бе? Чогум кериниң бо боор. Кыргыс Люба дээр. Башкы училищезинде өөренип турар. Удавас доозар. Бистиң суурувуска башкылаар — деп, Начын-оол амдаа каткызын тыртып чадап, авазынга эргелекип олурган.

— Че, мени канчаар сен. Сен баштактанмаан-даа болзуңза, кижи үнер. кирер чоннуг чоор, уругларым —дээш, кезенээниң дужунда анай-хаактарже көре бээрге. Начын-оол биле Люба база-ла оларны чарашсынып көре бергеннер.

Д. МОНГУШ.

УЛУСЧУ ЧОГААДЫЛГА КӨРҮЛДЕЗИ

Улуг хүн санында республиканың хөгжүм-шии театрынга чоң сыңышпас кылдыр чыглып кээр. Аңаа Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының үргүлчүлеп турары ол. Эрткен дыштаныр хүннерниң бирээзинде ук уран чүүл көрүлдези Бай-Тайга районнуң бот-тывынгыр артистериниң концерти-биле эгелээн.

ЧУРУКТА: бай-тайгажыларның концертиниң түңнел кезээ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

сонуургактарга

ҮЖЕН БИР ДЫЛДЫ БИЛИР

Бельгияда Брюгге хоорайда 26 харлыг архитектор Иоганн Вандевал эң хөй дыл билир кижилерниң бирээзи. Орус, узбек, туркмен, татар, кыргыс, тыва, азербайджан, ниитизи-биле алырга, үжен бир дылды ол хостуг ажыглап билир.

Он үш харлыындан-на даштыкы дылдарны өөренип, ынак бо сонуургалынга бүгү хостуг үезин үндүрүп турар. Барыын Европаның болгаш өске-даа чурттарның лингвистери дылдар өөрениринге ооң кайгамчык чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп турар.

ХЕВИС-АШТАКЧЫ

Доозунну болгаш идиктиң дүүнде хир-бокту аштап турар хевис чадыгны Чехословакияда Напаедла хоорайда бүдүрүп эгелээн.

Бир эвес ооң кыры-биле кылаштап эртер болза, хевистиң электростатиктиг полимер материалы идикте хирбокту бодунче тыртып алгаш баар. Доозун, хир-бок чадыгга көвүдей бээрге, ону аштаары шүүттүг эвес, шык пөс биле чүлгүп каантар. Ол-ла. Хевис база катап арый бээр.

Аңаа «Новопласт» деп атты берген. Эмнелгелерниң коридорларынга болгаш аарыг кижилер хүлээп алыр өрээлдеринге, операция чорудар залдарга болгаш лабораторияларда чыып эптээр цехтерге, өске-даа черлерге бо хевисти ажыглап турар.

ШЫПШЫҢ БУЛУҢ

Швейцарияда Гревасэлвис деп суурнуң эрге-чагыргазы бүгү девискээриниң иштин шыпшыңның заповедниги кылдыр чарлап алган.

Хөглээр, шимээн-дааш үндүрер албан черлерин тудары ында хоруглуг. Депшилгениң шимээн-дааштыг «кежиктеринден» — телевизорлардан, магнитофоннардан, приёмниктерден, харын-даа, шаккыңайнып турар боорга, хана шактарындан тус черниң тараачыннары ойталап каапкан, оларны шуут ажыглавастаан.

Ол дугайын болгар «Работническо дело» солун дыңнаткан.

«МУҢГАРАНЧЫГ РЕКОРД»

Араганы хөйү-биле ижип келгениниң түңнелинде чылдың-на Францияда эвээш-дизе-ле 50 муң кижи өлүп турар. Алкоголизмге болгаш таакпылаашкынга хандыкшаа ны-биле өлген улустарның дугайында материалды «Нувел обсерватер» деп неделя санында үнүп турар солунга парлаан. Ортумаа-биле бир кижи чылда 21 литр спирт ийикпе азы 200 литр кызыл араганы ижип тургаш, «делегей рекордун» тургусканын ук солун демдеглеп турар. Арага аас иштиниң, ижин-шөйүндүнүң, баар аарыының рактарын өөскүдер өлүмнүг аарыгларның тывылдырыкчызы. Озал-ондак кылырының 30 хуузу база-ла араганың хайы.

ЧЫЛАННАР «ОҢНУУ»

Индияның мурнуу талазында Керала штат чурттуг 32 харлыг эртемден Т. Велаюдхан бүгү-ле хостуг үезин хоралыг чыланнарның аажычаңын өөрениринге эрттирип турар. Ол чыланнар-биле холбажып, харылзажырының айыылының дугайында даап бодаашкынны буруу шапкан. Ол эртемден кобралар, гадюкалар-биле кады удуп, чемненип турар. Оларга шактырган кижи өлүмден чайлавас деп чүвени кым-даа эки билир болгай. Чыланнар аразында «чурттап» чоруур кижи ам Делиде көрүлде организастап, көргүзүглер кылып чоруп турар. Эртемден ындыг көргүзүглерин тускай шил өрээл иштинге 150 чылан аразынга кылып турар.

ДАГЛАР

Бурун шагның даглары
Булут бөрттүг чараштар.
Хүрээленип долганган
Хүнү уткуур дагларым.
Даглар болгаш кижилер
Далыл тудуш төрелдер.
Караңгыны, чырыкты
Кады көрүп келдиңер.

А. ШАГЖЫ.

«АСКЫМНААН» ХУРАЛ...

Шоодуг аяны-биле

Дүъш сөөлүнде Хола Холажыкович кабинединге олурупкаш, түңнел акт-биле кичээнгейлиг, хыналчалыг таныжып көрген. Бот-орулгаларлыг тудуг-септелге участогунуң ажылын ында арыг, тас кылдыр чырыткан болган. Бүдүрүлге пландарын участок доктаамал күүседип келген болгаш сан-хөө талазында, тудуг материалдарының чарыгдалдарында норма-чижектерден ажып турар артык чарыгдалдар чок, бүгү-ле чүве өй-тавында чоруп турар деп ында айыткан.

Акт суп каан папказын хаай идипкеш, шенектерин стол кырынга салгаш, чаактарын адыштары-биле сыртандыр туттунупкаш, бодалып олурарга, Хола Холажыковичиниң сеткил-сагыжының өөрүшкүзү кыйбыңайны бергензиг боол тур.

«Мээң ажыл-ижимни хөлүн өрттир мактааш, агаарже көдүрүп үндүре бээрге болур бе?» —дээн сезиктиг бодал ооң бажынга чык дээн. Тудугжулар участоктуң ажыл-ижинде четпестерни карда-биле көрүп, беш салаазы дег билирлер-ле болгай».

Бир-ле дугаарында ол тудугжу Назытайны кабинединче келдиртип экелген.

— Бистиң участоктуң ажылын хынап келген комиссияның түңнелин кежээ коллектив хуралынга чугаалажыр бис. Сээң бригадаң бажыңнар септелгезинде ажылдап турар болгай. Септелгениң шынары куду болуп турарының дугайында чурттакчы чоннуң хомудалдары хөй. Кол-ла чүве — септелгениң шынары куду болуп турарын шүгүмчүлээр сен. Шүгүмчүлелди хөлүн эрттирип болбас, өй-тавында кылдыр чугаалаар херек. Ам чаа бажың алыр оочур сенде келгенин уттуп болбас эвеспе — дээн.

Начальниктиң өрээлинден Назытай үнери билек, бригадир Сарыг карыштыр кире берген.

— Сээң бригадаң колдуунда чаа бажыңнар тудуун харылап турар болгай. Тудуг материалдарын төтчеглеп турарының дугайында ийи-чаңгыс фактылардан айтып тургаш, шүгүмчүлелдең кежээки хуралга кылыр сен. Шүгүмчүлелди хөлүн эрттирип база болбас, өй-тап кылыр... Бөгүн, даарта шөлээ алгаш, халас путёвка-биле курорттаар үең келгенин билир-ле болгай сен але—дээш, Холажыкович арнында быйырлыг дерлерин чоткан.

Бригадир үнери билек, участоктуң кол бухгалтери Очуңмаа карыштыр кирген.

— Очуңмаа Байыровна, түңнел акт-биле таныштыңар бе? Комиссияның үндүрген түңнели дыка-ла эки-дир. Ындыг болур ужурлуг-даа. Ооң ажылынга чаагай салдарны чедирген силерниң үлүүңер база улуг. Ону «чуурун» билип тур силер ыйнаан? Хурал соонда бо даргаларны шайладып каар бичии чүвелеп таарыштырып каарын уттуп болбас —дээш, Хола Холажыкович утказы хөй хүлүмзүрээш, Очуңмаа-же карак базып каан.

Коллективтиң кежигүннери кежээки хуралга шупту идепкейлиг хөлчок чыглып келгеннер. Харын-даа кол кежигүннерге санаттырбас таңныыл Соржу ирей, одакчы Хаакпаанак суглар база чедип келгеннер. Кызыл-булуңнуң сандайлары чедишпес апаарга, өске кабинеттерден сандайлар дажыыр ужурга таварышканнар.

Хурал эгелээри билек, бир-ле дугаарында сөстү төптен келген комиссияның удуртукчузу Делгер Тевекович алгаш, участоктуң ижинде ажыл-агый, саң-хөө талазы-биле карышкактыг, төрүлдээлиг чүүлдерни комиссия тыппааның бүзүрелдиг аяны-биле илеткээн. Столда олурган Хола Холажыковичиниң, бухгалтер Очуңмааның арыннарында сеткил ханган, чоргааралдың отчугаштары чайыннап, кыптыга бергилээннер.

Бир-ле дугаарында тудугжу Назытай сөс алгаш:— Участоктуң баштаар чери чурттакга бажыңнарының септелгезиниң шынарын экижидериниче четпес хемчеглерни ап келгенин таарыштыр шүгүмчүлээн. «Шүгүмчүлелди ооң чидиг кылдыр тургузарга, чаа бажың алыр аас-кежик чайлай бээр, хоржок» —дээн бодалы-биле Назытай олуруп алган.

Бригадир Сарыг база-ла чагыг ёзугаар тудуг материалдарының четпес камналгазының дугайында таарыштыр шүгүмчүлелди кылгаш, тудуг шөлдеринден янзы-бүрү материалдарны бо-ла оор алган боорун демдеглээш, тудуг шөлдеринде таңныылдарның ажылын шыңгыы хыналдага тургузарын сүмелээн.

Таңныылдарның ажылы четпес дээн сөстерни Соржу ирей дыңнап кааш, магаботче электри соруназы чүгүрген ышкаш, чым-сырт кынны берген. Сарыг саналын доозары билек, ол улаштыр сөс алган.

— Борта хөй-даа чүве чугаалавас мен. Тудуг материалдарын оорлап турарының фактылары бар. Мээң таңныылдап турарым школа тудуунга безин бо чылын ийи таварылга болду. А кымнар оорлап турарыл, ынчаш? Бир дүне ам чаа-ла санал берип турган бригадир эш Сарыг машиналыг келгеш, чүс бежен тууйбуну чүдүрүп аппарды.

— Ол канчаарың ол—дээримге, ажырбас ирей, үндүр бижип каалтар бис—диди. Чоокта чаа база бир таварылга болду. Дуу олурган мастер Адыг бир машина шала кылыр манзаны чүдүрүп аппарды. Ол канчаарың ол?— дээримге, — даргавыс Холажыковичиниң чагыы-дыр, ажырбас — диди. Бо бүгү чүүлдерни кайнаар кирип турарын комиссия чүге тодаратпааныл? — дээш, ол сеткил ханганзыг олуруп алган.

— Менде база санал бар ийин — дээш, тудугжу Сүгежик туруп келген:— Тудуг материалдарын бистиң бригада камнап ап турар. Ооң ыңай коллективтиг кереэ-биле ажылдаар, төнчү бүдүргени-биле санажыр диштивис. Ол саналды бистиң бригада идип үндүрген чүве. Баштаар чер деткивейн тур — деп, мастер Адыг биске дыңнаткан чүве. Мурнакчы арга-дуржулганы чүге шиңгээдип албайн турар бис? деп айтырыгны чиге-ле дорт салгаш, Сүгежик олуруп алган.

Шалыпкын, дүрген доозар дээн хурал кайда боор, шүгүмчүлелдиг саналдар улашкаш туруп берген. Санал алган кижи бүрүзү участоктуң ажылында четпестерни дидими-биле сойгалааш, удуртукчу аппаратта дөгейленген, сеткил даамай, эрги чүүлдерден адырлыр хөңнү чок фактыларны дидими-биле сойгалааш, эрге-дужаалын ажыглап алгаш, карак ажыттап, күрүнени оорлап турар таварылгаларны безин коптаржып келгеннер.

Төптен келген эштер конторанын дөрт ханазының иштинге олуруп алгаш, хыналданы кылганындан четпестерни көрбээни илерел, бичии хуралчыгаш ажылчыннарның ёзулуг дүш-күүрлүг хуралынче шилчээн.

Удатпаанда төп черден келген комиссия кежигүннери ол участокта артык ээриил безин арттырбайн, сан-түңге киирип, ажылчыннарның «аскымнаан» хуралының ажыл-ишчи, амыдыралчы салдарын бирден-бирээ чокка өөренип көргеш, чогуур түңнелдерни үндүргеннер.

Участок начальниги Хола Холажыкович чамдык «хөлегелери»-биле чогуур албан чериниң эжиктерин тырткылап эгелээннер. А оларның чамдыктарын шооча-даа маңнап турары чадавас дижир чугаалар ажылчыннар аразынга база тыпты берген.

Т. МОНГУШ.

КРОССВОРД

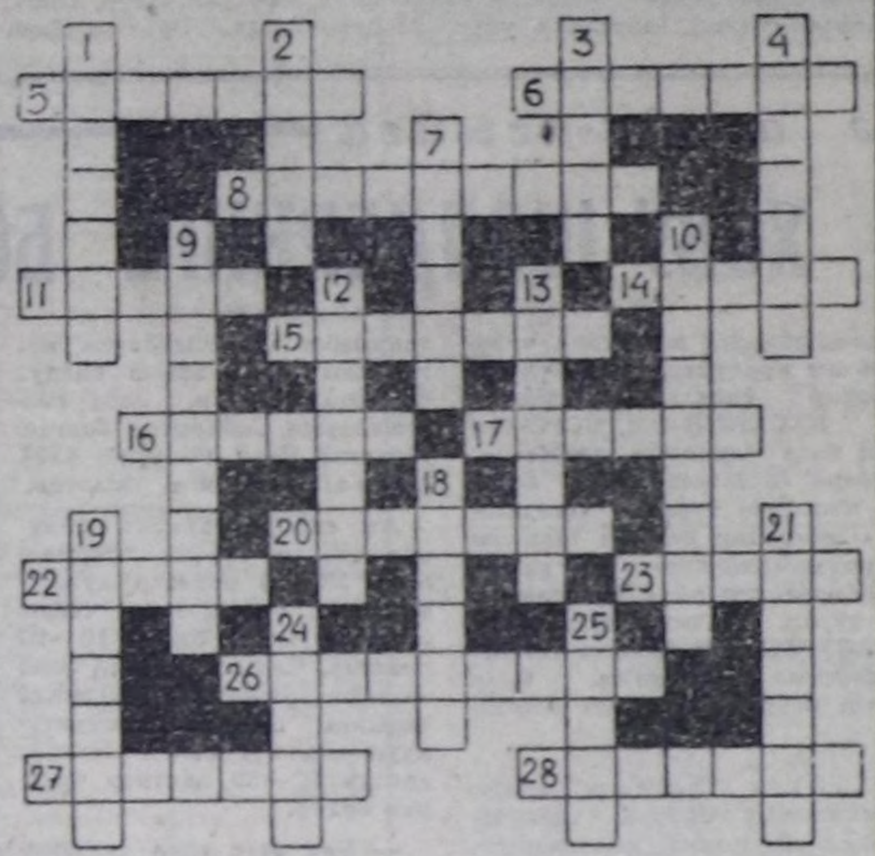

ДООРА ДУРГААР: 5. Спортчу оюн. 6. Дзю-дога ССРЭ чемпиону. 8. Шыдыраа кожу. 11. Хостуг хүрешке бир дугаар совет делегей чемпиону. 14. Спортчу гимнастикага делегей болгаш олимпий чемпиону. 15. Футболист, ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнү. 16. Москваның «Динамо» командазының футболизи. 17. Волейбол талазы-биле ССРЭ-ниң шилиндек командазының ойнакчызы. 20. Шайбалыг хоккейге Совет Эвилелиниң шыырак халдакчызы. 22. Спорт хемези. 23. Бокска ССРЭ чемпиону. 26. Шыдыраага делегейниң чедиги чемпиону. 27. Спортчу. 28. Биатлонга хөй дакпыр олимпий болгаш делегей чемпиону.

УЗУН ДУРГААР: 1. Шыдыраа оюнунуң үезинде тургустунуп кээр байдал. 2. Команда ады. 3. Спорт хеви. 4. Хостуг хүрешке чеди дакпыр делегей, үш дакпыр олимпий чемпиону. 7. Совет футбол командазы. 9. Спортчу оюн. 10. Совет баскетбол командазы. 12. Команданың баштыңы. 13. Мячиктиг хоккейге ССРЭ-ниң шыырак ойнакчызы. 18. Бедиин халыырынга делегей рекордчузу. 19. Спорт херекселн. 21. Чадаг-терге спортунга делегей чемпиону. 24. Национал спорт хеви. 25. Совет хоккей командазы.

С. САЛЧАК кроссвордту тургускан.

МАРТ 21-ДЕ ҮНГЕН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЗЫ:

Доора дургаар: 1. Аңгыр. 4. Калык. 6. Хем. 7. Очур. 8. Кеже. 10. Хек. 12. Сырга. 13. Кодан. 14. Среда. 22. Сараат. 23. Шак. 24. Борбак. 27. Манчы. 29. Торга. 31. Чурук. 33. Үгү. 34. Амур. 35. Чода. 36. Даг. 37. КамАЗ. 38. Коңга.

УЗУН ДУРГААР: 1. Арбуз. 2. Ручка. 3. Селеме. 4. Кажык. 5. Кулун. 9. Өрге. 11. Адыг. 15. Артыш. 16. Арбай. 17. Лаа. 18. Хат. 19. Паш. 20. Ары. 21. Кас. 25. Торт. 26. Дары. 28. Ногаан. 29. Томск. 30. Алмаз. 31. Чудук. 32. Куйга.

ТВ

МАРТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Частың он чеди шиичизи». Он ийи сериалыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 9.30 — АБВГДейжигеш. 10.00—«Могадышчыл душтук кыс». Мультфильм. 10.20 —Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 11.10 — «Дириг амытаннар дугайында». 12.05 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 12.35 — Чайгы үеже шилчииринниң дугайында. 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — Идея хереглеттиинп турар. 14.00 —«Кижи шупту чүвени шыдаар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 —Чугула чугаа. «Бичии экран-улуг сагыш човаашкыннары». Телезаводтарның харылзаазы. 16.30 —«Бир-ле катап шилип алган орук». Г. Каменный ырлаар. 16.50— «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 17.20 — «Төөгүнүң өшпес одуругары». Улуг Октябрьның оюнга. «Чолкекинчилер». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.45 —Мультфильм. 19.55— «Ийи аңгы үзел-бодал». Москва — Нью-Йорк телекөвүрүг. 20.45 —Улустарның аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 —Суббота кежээзинде. «Ырлажыылыңар, өңнүктер». 23.20 —23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — А. Глазунов. Лириктиг поэма. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Делегейниң уран чүүл культуразы. И.-С. Бах. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 10.25 — «Дуаап каан ыт». Уран-чечен фильм. 11.35 —«Хатыньче ээп келгени». Белорус ССР-ниң М. Горький аттыг Күрүнениң орус шии театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги кезектери. 13.10 —«Кадыкшыл». Киевтен дамчыдылга. 13.40— «Ада-чурттуң үнелиг аттары». «Горький. Чылдар болгаш хүннер». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 14.10 —«Он ийиги дүн». Уран-чечен фильм. 15.35 — «Озал-ондак чок шимчээшкин дээш». 15.40—«Олег, Нина-тай болгаш «депшилге». Телеочерк. 16.00 —Москва. Консерваторияның Улуг залы. 18.00 —«Бир-ле катап, алдын чыл болганда». Лианозовскиниң электромеханиктиг заводунуң ажылчыннары Безверхниктерниң хөй уруглардыг өг-бүлезиниң дугайында. 18.45 Ф. Лист. Он ийи дугаар венгр рапсодия. Ленинградтан дамчыдылга. 19.00 — «Төрээн чурт оларга чалгынны берген». Док. телефильм. 19.35— РСФСР-ниң алдарлыг артизи Эмилия Москвитина ойнаар. (арфа). 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастика. «Московские новости» солунунуң шаңналы дээш делегей маргылдаалары. 21.00 — «Үе». 21.35 —Даштыкы фильм экраны. «Чоостуң үшкү талазы». (БУР). 22.45—00.15 — Бут бөмбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — ЦСКА. Ленинградтан дамчыдылга.

агаар

Республикага өскерлип каап турар агаар болур. Соңгу-барыын углаышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы чамдык районнарга дүне 11—15, өскелеринге—22—25 градус соор.

Кызылга дүне 11—13 градус соор, а хүндүс 22 градус чедир чылыыр.

КИНО

МАРТ 28-ТЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 11.20, «Последнее воскресенье» 9.30, 14.00, 15.45, 17.30, 19.15, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Инспектор ГАИ» 14.00, «Маневры на пятом этаже» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕАТР

Бөгүн «Бразилияның эртинези» биле «Ханныг куда» деп шиилер болур. Биргизи — 10 шакта, ийигизи—19.00 шакта эгелээр.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чарыштыг районнарның отчёттуг концерттеринче школа назы четпээннерни киирбезин ада-иелерге дыңналып тур.

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ ОРГКОМИТЕДИ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кадээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг 3479.
ТС—00075.